

והשאלות כולן, וסימן לספרם יהיה בידך ויודע יצחק בארץ החיא ומצא בשנה החיא מאה שערים ויברכוהו.

פירוש אברבנאל

א לחמא עניא ר' אבלו אבתנא ובר, התנדח חזאת חיא בסבילתא, וכבר זכרתי בשערים השאלה שיש במאמר הראשון, למח סדרו חו"ל המאמר הזה בלשון ארמי ושאר מאמרי התנחל כולם בלשון הקרש? ותנחו תחבשים ז' למערים על דרך הדרוש. מהם אמרו מפני שלא יבינו המזיקים בלשון הקרש ויבאו לבלבד הסעודה אחר שנתן להם רשות באמרו כל רבפן ייתי ויכול. אבל תדע חזאת חיא ספק פסקא בכסח סדרנות, ראשונה במציאות השרים, ושנית שהם יבינו לשון הקרש ולא לשון ארמי, ושלישית אף אם נודה במציאות השרים שהוא קשה ומשא כבד להאמין, ושלא ילכלכו הסעודה כ"א ברשות בעה"ב כבן יבבר אב תבבר אדוני, הנה כבר השרישו חו"ל בנו האמונה ששלושי מצוח אינם נזקין, ואמרו ליל שמורים הוא לילת המשמור מן המדוקין, ויש אוסרים שנתחבר המאמר הזה בלשון ארמי כדי שלא יבינו אותו סלאכי השרה ולא יתחילו לשדר לחקב"ה בלילה הזה שהוא ליל יציאת מצרים שלא אמרו בו שירה שנאמר ולא קרב זה אל זה כל הלילה, אך קשה גם לדעתם שחיה ראוי שיאמרו כן בהלל שהוא חשיר המיוחס ללילה הזה ולא המאמר הראשון מתהנח שכן בו שירה. תם היות שבביל יציאת מצרים לא אמרו שירה מפני שנבטעו המצרים בים, אבל בלילה מסח הבאים הם אוסרים שירה ואין לחוש שיקראו בישראל ומרת לא יאמרו הא לחמא בלשון הקרש שיבינו המלאכים? ובפרט שכבר אמרו חו"ל כי סלאכי השרה שומעין כל הלשונות של שבעים אוניות כנגד שבעים שרים המקיפים כסא כבוד ח', וכי המלאך נברא ללמד את יוסף שבעים לשון, ולפי זה יבינו גם לשון ארמי. עור אחרים אמרו המעם ימסני שחיו אבותינו בבבל כאשר סדרו התנחל, הפכיסו ליסר המאמר הזה בלשון ארמי כדי שיבינו תנשים וחמץ והם יפרסמו את המצוח, אבל קשה לדעת חזאת למח סירור המאמר הראשון דקא בלשון ארמי ושאר המאמרים בתנחל כולם בלשון הקרש, ובפרט מאמר מה נשתנה שהוא יותר כנגד תנשים וחמץ היה ראוי להיות בלשון ארמי כדי שיבינו אותו.

והיותר נראה כזה הוא כי מפני תהבירה אשר

ראה על זה שבפרשה זאת חקת התורה שהוא מצוח לדורות לא נזכר חסרוד, וכן בסוף פרשה כי תשא שאמר לא תאכל על חמץ דם זבחי ולא ילין לבקר זבה חג המסח לא נזכר דבר מחסרוד, וכן באמרו אל תחכים נזכרה מצוח המסח, ובסדר ראה אנכי בפרשת שמור את חרש תאכילי שבאח מצוח המצח והמסח בכל משפסיו ולא נזכר דבר מחסרוד, וראוי א"כ שנדע מנין לנו מצוח חסרוד לדורות?

[שער שמונה וחשעים] במאמר בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, הנה החובה חזאת למח חסרוד מן המספוק שחביא ואוחנו חציא מסם למען חביא אותנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבותינו, ולפ' הפול החובה על הדורות שידשו את ארץ ישראל וישבו בה, שראוי לכל אחר שיראה את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, שאילו לא יצאו לא היו שרים ונכבדים בעלי קרקעות ואדוני הארץ, אבל אנהנו בנלותנו שלא ידשו הארץ ונולדנו בגלות בארצות ארבינו למח נתחייבנו להראות את עצמנו כאילו יצאנו ממצרים מכה אותה ראה שחביא, ואוחנו חציא מסם למען חביא אותנו לתת לנו את הארץ, ואין חציא מזה לפיכך אנהנו חייבים לדורות ובר? וסדע חביא שבעה שמות של תוראה, לתורות לחלל ולשכח לפאר לרומם לחדר ולקלם, וחזכיר המסח מאמרים מהספרים והמכות: (א') חזאנו המסחות לחרות, (ב') מסעבור מנאלה, (ג') מינע לאנחה, (ד') מאכל ליום טוב, (ה') מאכל לאור נחל, ומה תחבול אשר בין המסחה המאמרים חאלה?

[שער חשע וחשעים] מה ראו חו"ל לחקן קריאת החלל בלילה הזה כדלול לחצין מתחלתינו למעטו מסם קודם הסעודה, ולברך עליו ברבת הנאולה, ואחר הסעודה לנסור את החלל ולברך ברבת חשיר ולא בגבת הנאולה, ויותר היה ראוי שננסור את החלל בבית אחת סבלי המסחה כדרך קריאתו במעטרי ח', ואחר השלמות נבדך על הנאולה, ואם נאמר שחששו למורה התינוקות לכן רלנו ער לאחר הסעודה א"כ היה ראוי שתאמר קריאת החלל כולו מראש עד סוף עם ברבת הנאולה ער לאחר הסעודה? והאומרים שחקנו זה כדי לחדר כוס שני, הכל הם אוסרים, שחכם השני בא על ספור יציאת מצרים כדי לברך עליו ואין מברכין אלא על חיי.

[שער מאה] מה ראו לחכים בתוך פרקי החלל מסוקי שפך חמץ על הנגים אשר לא ידעו וגר כי אכל את יעקב וגר שאינם מעצם החלל והם ממזמר אחר, ובשאר מעשים שאנו נמרים את החלל אינו אנו מכניסין המסוקים חאלה? — חרי לך בזה מאה שערים מהספקות והשאלות אשר שערתי במאמרי התנחל ובמסוקים שנזכרו בה כפי חולשת דעתי וקוצר השעתי, ובפירוש התנחל יתבאר חענינים ויותר חספקות

מלכם סמנה עשירית האופה. אבל רחוק הוא שיכונן המניד לזה. שאם כן היה ראוי שיאמר הא קרבנא דעניא או עיסה דעניא. אם נקראת כן על שם כמות העיסה, לא שיאמר הא לחמא עניא, הסורה חיות חזונית במבע חלחם ומתוהו לא בכמותו ומקריה. המעם חששי הביאו הרסב' בפירושו בסדר ראה, ח'ל: זכר כמעה שתהיה להם עוני להניד שצוה בה לזכור שצאו מצרים בחפז, והוא עוני זכר כי היו במצרים בלחם צר וסים לחץ, והנה תרמו לפני העניינים, וכן אמרו הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים, או יאמר שתהיה עוד עשירה כלחם עוני ולא שתהיה מצוה עשירה כמו שהזכירו ח'ל, ע"ב. הנך רואה שנענק חרב מענין לענין לפי שלא נתישב אצלו מה שאמר בזה, כי הנה השינועו הספקות שזכרתי לשאר הדעות.

והנבין אצלי בזה הוא שהמצוה נקראת בכתוב להם עוני לשתי סבות, האחת ספאת כמעה לפי שהלחם בחיותו עיסה כרם הימץ הוא קטן הכמות ואחר החמץ יגדל הבצק ויעלה למעלה, והמצוה להזכיר החמץ לא תגדל ולא תעלה אלא תשאר שפלה ונסוכת, ובבחינת חזאת נקראת להם עוני, לפי שהלחם ודלותו בעצמם, והסבה השנית לפי שהמצוה קשה להתעכל באצטמוכא ותשאר בה זמן רב ולכן תספיק מעט מהמצוה לאכולה עניינים יאכלוה. וכבר כתב יצחק אישכילי בספר המסערים אשר לו כי פת המצוה קשה מאד להתעכל באצטמוכא ומתארחת לצאת משם ומולידה רוח נעצירות, ושהוא מאכל נאות לעסלים יותר מן הלחם החמץ, והמצריים לשנאתם את בני ישראל וכדי שישפיק להם לחם טעם היו נותנים להם לחם מצוה בשחייו עוסקים בבניית הסלך ובכעשי הלכנים. וע"פ שתי הבחינות האלה נאמר באן הא לחמא עניא, כנגד הראשונה ספאת כמעה כמו שזכרתי, וכנגד הסבה השנית אמר די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים. ועם היות שנקראת מצוה להם עוני ע"פ הבחינות האלה, לא נאמר ספני זה המעם שצוהו התורה מצות המצוה ואיסור החמץ, כי אם לזכור מהירות נאולתם כמו שנאמר בי בחפז יצאת מארץ מצרים. ולפ"ז המאמר הא לחמא עניא אינו סותר דרש ר"ג כמעה, לפי שכאן לא אמר המניד מצוה מצות המצוה אלא ענין עניא שהיא לחמא עניא כמעה ושכן היו אוכלים אותה במצרים. אח"כ פירש רבן נטליאל הסבה ומעם המצוה שאנו אוכלים מצוה בלילה הזה, שהוא לזכור מהירות הנאולה והציצא מסערים, שלא תספיק בעקם החמץ, והיה פירוש הכתוב שבעת ימים תאכל עני מצוה, שהמצוה הוא לחם עוני נמוך ושפל ובחלי גדל לפי שבחפז יצאת מארץ מצרים. עד ש"א תספיק הבצק להתגדל ולעלות ונשאר נמוך עוני, וכמו שאמר עוד במקומו.

אמנם למד התחילה התורה בענין המצוה ולא

בזה המאמר. כל דכפין ייחי ויכול כל דצריך ייחי ופסח' תקנו אותו כלשון ארמי כי היו אז בבבל, ובכא הנה עשי זכר להניגת הפסח בירושלם לסמוך על שלחם העניינים והאביונים, וסדרו שגם פה בנלות יתחייב כל בעל הבית להרכות סתתו. כמו שנאמר ושמחתם לפני ה' אליהם אתם ובניכם ובנותיכם וחלי וגו'. ולכן כשישב על שלחנו ירים קולו אל העניינים אשר בפתח הבית לקרוא כולם בשם ה', כל דכפין ייחי ויכול כל דצריך ייחי ופסח' ר"ל שיבואו ללסמוך על שלחנו. ולפי שהעניינים לא יבינו לשון הקדש תקנו שיעשה ההכרח חזאת כלשון ארמי כדי שיבינו אותו ויכנסו לביתו. וכבר צוה תנביא על הצדקה חזאת באמרו, הלא פרום לרעב לחמך ועניינים מרודים תביא בית וגו' או יבקע כשחר אורך ואחרות מורה תצמח וחלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך.

אמנם למד נקראה המצוה לחם עוני? כבר נמצאו להכמינו ששה סמנים הרשים וגם ישנים, כי בפרק ערבי פסחים אמר שמואל לחם עוני שענין עליו רברים, אבל זה בלתי מספיק, כי גם על הפסח והמרור יש עניית רברים, וכמו שאמר רבן נטליאל כל מי שלא אמר שלשה רברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו ואלו הן פסח מצוה ומרור וזכר, ועוד שהרי הכתוב קרא את המצוה לחם עוני ולא היה זה ספני התורה כי עדיין לא נתקנה. ולא אמר שם טעם אחר לחם עוני, מה דרכו של עני בפרוסה אף כאן בפרוסה, כלומר שבליה חזה ישורם בעל הבית את המצוה לזכור שהיו ישראל במצרים עניינים, אבל קשה שיהיה התורה שצוה המצוה לזכור לנאולה כמו שנאמר שבעת ימים תאכל עני מצוה לחם עוני כי בחפז יצאת מארץ מצרים למען תזכור את יום צאתך וגו', ומה שטעם כי המצוה היא זכר לנאולה לא לעבדות ולא לעניות. המעם השלישי שאמר שנקרא להם עוני לפני שספני עבדותם במצרים לא היו מניחים אותם המצריים ללש עיסתם ולאכולה כראוי, כמ"כ ע"פ שאמרנו כי לא באה המצוה לזכור הנלות והעבדות כ"א לזכור הנאולה, והיה ראוי לקרוא להם נאולה, המעם הרביעי שנקרא להם עוני לפי שבמצרים אכלו בני ישראל מצוה עם חקרבן פסח כמו שנאמר על מצוה ומרורים יאכלוה, ולכך נאמר די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים וקאי על אכילת אותו הלילה. אך גם זה אינו שוה ל', כי היה ראוי לומר די אכלו אבהתנא ביציאתם מסערים לא בארעא דמצרים שמורה על התגלה והתמורה בה זמן שיצאתם שם. המעם החמישי אמר שקראו לחמא עניא ספני העיסה שהקנו שתהיה מעשירית האופה כמו קרבן העני, שנאמר ואם לא תשיג ירו לית' תורים או לשני בני יתה וחביא את קרבנו אשר חמא עשירית האופה, וכן היתה עיסת המן כמכר שחיה כל אחד

למה שכחנו לערוך את הנשים ומספיק לשאול מה נשתנה. אחר שאתה שמת לפניך לחם ובצעת אותו והקדשת קרואיך ואמרת כל רבפין ייתי ויכול, מה זה שנשתנה סמך שהתחלת לעשות ונקרת את הקערה? והשאלה הזאת תביא התשובה בסיפור ציאה מצרים. — הנה התבאר מה למח התחיל הסנידן סמטור מן הלהב, ולכן לא חזר הפסח כי אינו נוהג בתוצה לארץ. ולא חזר הסנידן למח לפי שאין בו אכילה מספקת לעניים, כ"א המצה כאשר היא לחם שלבב אנוש יסערה, ועל ברוכה לזה אמר עזרא אכלו משמנים ושתו סמטקים ושלחו סנות לאין נבון לו כי קרש חיום לארצו. ולפי שאנחנו עושים בלילה חזק זכר לפסח מאותו אפיקומן שאוכלים על השובע במקומו. לכן יאמר כל רבפין ייתי ויכול כנר המצה והסנידן כל דצריך ייתי ויפסח כנר תאפיקומן שהוא זכר לפסח, ולכן זכרו באחרונה כאילו יאמר אחרי שאכלו מסעודה יעשה זכר לפסח. או שכלל חזר במלות שונות ייתי ויכול ייתי ויפסח, ר"ל יתנו עמנו. אמנם מה שאמר עוד הא שהא חכא וכו' בא לחמיר ספק שאפשר שיסופק נגדו, והוא כי היתה חובה לחזק את חן הפסח בירושלם, כמו שנאמר לא תוכל לזכות את הפסח בארץ שעריך וכו' כי אם אל הסקוס אשר יבחר ה' וגו', ואף יאמר א"כ בא ויפסח באילו יעשה בחול חן הפסח? וכדי לחשיב ע"ז אמר הא שהא חכא לשנת הבאה בארעא דישראל, ר"ל השנה הזאת נעשה באן חן ולשנת הבאה יהי רצון מלפני ה' שנעשה אותו בארעא דישראל, ונתן חסבה לזאת בארעא הא שהא עבד ר"ל חנה נעשה בשנה זו חנן כאן ספני שאנחנו עבדים בנלות, ולא נוכל לעלות לחוג בירושלם, אולם לשנת הבאה כאשר ינאלנו ה' נוכל לעשות בארעא דישראל לפי שנתייח או בני חורין ונעשה המצוה כהלכתה, ולפ"ז הסמך הראשון שאמר הא שהא חכא לשנת הבאה בארעא דישראל הוא תורעת ונתנה, ומס' שמוס'ף לומר עוד הא שהא חכא עבד וכו' היא נתינת חסבה בדבר, ולא בא זה בכאן על ררך תפלה ובקשה כמו מה שנאמר בסוף התנחלה כן ה' אליהו יניענו למעוררים אחרים וכו', כי בכאן בא רק לחמיר הספק כמו שזכרנו. — נתנה נחבאר זה הסמך הראשון, ותתור השאלות והמסקות אשר בארבעת השערים הראשונים.

מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות וכו', בפרק ערבי פסחים אמר רבא אסור חובא לדרדקי? אלא אמר רבא תבי קתני אין אנו מסבילין, תרצן שהנירסא אשר בספרים ש"נ, אין אנו חייבים לסבל אינה אמתית כ"א אין אנו מסבילין, ונראה לי שאין השאלה הזאת מה נשתנה מה שאמרנו בפסחים שיעשו בעקרה הקערה כדי שישאלי החינוקות, כי אותה השאלה לא סידרו אותה חז"ל בכתב, ודי שספי עוללים ויתקנים נשבע, מה זאת? ואם לבנים

בענין הפסח שהוא קודם כמעלה, או למח לא זכר שלשתם פסח מצה וסנידן? ומה ענין אסורם הא שהא חכא, והכפל אשר בא בו? שהן השאלות שבאו בשער השלישי והרביעי. — כבר אמרו איזה הכמים פסח שאנו אוסרים כאן כל רבפין וכו' הם רברי אנינות על נלוחנו, לומר כי בעונותינו נלינו סארענו ולכן אנו יכולים להתקרב קרבן פסח תתנה לארץ ואין אין צריכין סתרה וכל מי שיביא יאכל מה הפת בממא וכטהור יתרו, ולכן אנו מתפללים כי לשנת הבאה נעלה לירושלם ושוב בנים לנבולם, והאיש אשר הוא סמור יעשה כחקת הפסח, ואחרים אמרו שהתחיל במצה ספני שאנחנו חייבים לחל לזה אחר די סמטוריו בזמן חזק, ולכן אמר כל רבפין ייתי ויכול, ומאמר לשנת הבאה בירושלם נאמר לזכרן ירושלם, שנאמר אם לא אעלה את ירושלם על ראש סמתי, כאילו יאמר שכונות הנריבות והצדקה הזאת לאחזיל לעניים ינאלנו השי"ת, וראיתי מי שפירש הסמך הזה כלו כמו ספור מה שעשו אבותינו כמצרים ותרברים שאסרו באותו ליל שמורים, שספני הפונגם היו סתלקין המצה והיו אוסרים אלו לאלו כל רבפין ייתי ויכול כל דצריך ייתי ויפסח, כי עתה אנו עבדים במצרים ולשנת הבאה נשב בארעא דישראל בני חורין, וכי עתה כאשר אנחנו מתקלים את המצה הנני סודיעים לנשים ולחינוקות שכן עשו אבותינו במצרים והיו אוסרים בבח ואנחנו עושים כרונמסתם, והתקינו לומר לשנת הבאה בני חורין בלשון הקדש ולא בלשון ארמי כאשר מלות הסמך כדי שלא יבינו אותו הנשים (בני בבל) ויהשבו את ישראל לסורדים במלכותם כי אוסרים שיעשו עמם בני חורין, אך גם בפירוש הזה לא נמלס מספקות.

ותנחנו אצלי הוא שהחל חקנו שיחיה האדם בליל פסח קודם התנחלה בתוך מצה, וישם חציה תחת המצה ויעקור הקערה מלפניו ויתננה בצד השלשן הפסח וכו' אכלו, כדי שיחיה סקום לשאול לשאול למה עושין כן עדיין לא אכלו? כמו שביארו בפרק ערבי פסחים, ותקנו שיקרא את העניים שיבאו לאכול עמו ספתו ולסמך על שלחנו, ולכן דיבר סמטור, לא שהיתה כוונתו לכאן עמטה והוראתה כאן, כי אין זה הסקום ויבוא לחל, אבל הוא לענין התכונה כאילו יאמר העניים והאבותנים סבקים לחם ואין, לבו לחמו בלחמי כי הוא לחם עוני וגאון אליכם, ובלילה הזה כולנו שרים, ואע"פ שהאם עניים אל תתביישו כי כן היו אבותינו במצרים, ולפ"ז יבואו דבריו אלא סתם עונותינו לזכר על לב העניים, וע"כ קרא לחמו לחם עוני, ואפשר שקראו, לחם לכל הסעודה הכוללת מה ותבשיל וגם בשר, כמו שנאמר הנני מספיר לכם לחם מן השמים, ואמר מסח לישראל בתי ה' לכם בערב בשר לאכול ולחם בכקר לשבת, חרי שלחם כולל גם בשר, ותועיל התכונה הזאת נ"כ

וידע ענין יציאת מצרים. אמנם השאלה הזאת, מה נשתנה בלילת לכל אדם, שאם אין נערים ותינוקות לשאל או נער חסן יחרו נרשמן ונחנך בדבר, וכמו שאמר חז"ל ת"ה בני שואלים אותו ואם לא אשתו שואלה, ואם לאו הוא שואל לעצמו. תנין השאלה הזאת הוא שחשואל רותה בלילה חזו שאנו עושים דברים המרים על היותנו בני תורין בני מלכים שרים וייעצי ארץ, ונעשה דברים אחרים המורים בחפץ על היותנו עבדים נכנעים ביום ושפלים, כי תנה בכל הלילות אין אנו חייבים למבל אפילו פעם אחת הלילה הזה אנו מסבילין בחובת שתי פעמים, או אין אנו נותנין למבל קודם הסעודה וחלילה חזו שתי פעמים, זה מורה על היותנו בני תורין ושרים ונרבי עם בית שאנו אוכלין המאכל עם חסותי המבולים כי זהו דרך השרים האוכלים מעדנים, ומצד אחר יראה החפץ שבכל הלילות אנו אוכלין המין או מצה כל אדם כפי רצונו מבלי חיוב, וחלילה חזו כלו מצה בחיוב, זה בלי ספק מורה על העבדות, שהמצה היא להם עוני ומאכל העבדים העמלים כמו שזכרתי, ובוהו הדרך עצמו אנו אוכלים בכל הלילות שאר ירקות בתבשיל מרקה וזבת, ובליילת חזו כלו מרור, ר"ל מרור במשחתו הי' לא מברבל ובל' פת, זה נ"ב מימן עבדות ועניות, עוד נעשה בחפץ זה שבכל הלילות אנו אוכלין בין ירשבים בין מסובין וחלילה חזו כולנו מסובין, זה מורה על היותנו בני תורין, כיון שאנחנו בקסן בגדול אוכלים בחסכת בכבוד גדול, לפי ש' לנו בכל הלילה חזו שני דברים המורים על העבדות והם המצת והמרור, ושני דברים אחרים שהם מורים על החירות והם המיבל וההסבה, והוא דבר זה שנעשה בלילה אחת דברים הפכיים בתוראומם, ולפי שעל פי שנים ערים יקום דבר תביא על העבדות יני הערים תתם על החירות השנים האחרים, ולא זכר אכילת הפסח, לפי שאינה מורה לא על החירות ולא על השעבוד, גם חיוב ארבע כוסות אינו מורה על החירות כי גם העבדים והמשועבדים לפעמים ירבו בתיבת כמאמר שלמה תנו שבר לאבור ויין למרי נפש.—הנה תתבאר המאמר חזו והותרו הספיקות הנפולות עליו בשער החמישי והשישי.

עבדים היינו לפרעה במצרים וכו'. זו היא השוהת השאלה מה נשתנה, על מה ששאל השואל למה בלילה חזו נעשה דברים מורים על העבדות ודברים מורים על החירות, היתה השוהת כי בלילה חזו בתחלתו עבדים היינו לפרעה במצרים לכן נעשה אותם דברים המורים על העבדות, ובלילה חזו בסופו הציגנו לא' אלהינו משם והיינו בני תורין לכן נעשה אותם הדברים המורים על החירות, ולפי שחלילה חזו משונה בדברים הפכיים מכל שאר הלילות לכן אנו עושים דברים הפכיים לזכרון העבדות והחירות. והתשובה הזאת מסתקת וכוללת לכל חלקי השאלה.

עבדים היינו לפרעה במצרים וכו'. זו היא השוהת השאלה מה נשתנה, על מה ששאל השואל למה בלילה חזו נעשה דברים מורים על העבדות ודברים מורים על החירות, היתה השוהת כי בלילה חזו בתחלתו עבדים היינו לפרעה במצרים לכן נעשה אותם דברים המורים על העבדות, ובלילה חזו בסופו הציגנו לא' אלהינו משם והיינו בני תורין לכן נעשה אותם הדברים המורים על החירות, ולפי שחלילה חזו משונה בדברים הפכיים מכל שאר הלילות לכן אנו עושים דברים הפכיים לזכרון העבדות והחירות. והתשובה הזאת מסתקת וכוללת לכל חלקי השאלה.

אנו זוכים בהם, וכנדרם אסר אפילו כולנו חכמים כולנו נבונים כולנו יודעים את התורה, רמז בחכמים חידועים ררכי חסד ומערכות עליונות, ורמז בנבונים חכמינו עניי המעלות והכבוד, וכנדר שלמות התורות הנפשיות אסר כולנו יודעים את התורה, לכן על אלה ואלה מצוה רבה לספר ביציאת מצרים, שחיי מקור המטוב והתחלה וסבה לכל המעלות והשלמות, ולכן חוזרת התורה הרבה פעמים לספר ביציאת מצרים, ונאמר בשאלת הבנים וחרת ותר, והנוסחה האמיתית היא וכל המטבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משוכת, כי הסיפור הוא מצוה והמטבה בו הרי זה משוכת—והתורה בזה שאמרת הספקות אשר נזכרו בשער העשירי והי"ב.

סע פה כרבי אליעזר ורבי יהושע וכו', המניד חביא ראיא כי המטבה לספר ביציאת מצרים הוא המשוכת, אפילו לחכמים ולנבונים וליודעים את התורה כולה, מאוצה עובדא שאיער לחמשה נחלי הדור וחכמי ישראל, שבלל פסח היו מסובין בבני ברק ועם כל חסותם היו מספרין ביציאת מצרים כל אותו הלילה, וזה היה אחר האכילה, ראי קודם האכילה הא אמרין הוסיפין מצה כליל פסח בשביל שלא יישנו חתינות, אלא אחר האכילה היו מספרים ביציאת מצרים עד שזלע עמוד השחר וקראו תלמידים לקריא שמע, כי היו כ"ב מתבודדים בסיפורים ובמשא ומתן שחיה בעיניהם שנים באור הבקר לא היו מרגשים, עד שתלמידים העירום לענין ק"ש שמצוה עם הנץ החמה, אמנם קשה לחבין הלשון שחיו מסובין בבני ברק, יש מפרשים שהיו נסמכין לאכול את הפסח עם תלמידים שנקראו "בנים" בעיר אחת ששמה ברק, אבל זה בלתי מתבאר אצלם, כי היה ראוי לומר שהיו נסמכין בבתי בנייהם או תלמידים בברק לא שאמר מסובין בבני ברק, ועוד מפרשים כי חמשת החכמים האלה היו מתאכלים עם בני אותה העיר לאכול בימי חג הפסח, ואם כדבריהם היו החכמים מספרים בין בני ברק, או התלמידים בברק, בבתי שונים ולא היו כלם באוזה אחת מספרין ביציאת מצרים כל אותו הלילה לשמורנו התלמידים לומר אליהם יחד תניע זמן ק"ש, ועוד אם נאמר שהיו אוכלים בבתי תלמידים חייאן יאמר עד ש ב א ו תלמידים, הלא היו החכמים בבתי תלמידים ומאין באו? ועוד קשה שרי אלעזר בן עזריה היה עשיר וגדול חרור ונשיא בישראל ואיך יהיה נסמך על שלחן תלמידיו לאכול הפסח? וכל זה סוכה שבני ברק אינם אנשי או חסידים עיר ברק, אבל הם כלים יפים שהיו מסובין עליהם בליל הפסח ברת ובחלבת, ולפי שאמר למעלה וחלילה הנה כולנו מסובין סיפר כאן שחמשה נאנו עולם הללו היו אוכלים יחד בליל הנשיא רי אלעזר בן עזריה, ושם שמו לפנייהם לכבוד ולתפארת תבליים החם שנקראו "בני ברק", כי בני

אשר לא יכלו לצאת, אבל גם בנייהם ובני בנייהם עד עולם לא היו יכולים לצאת מבגדודם, וחמיר היו עבדים נרצעים, כי היוכלו אלה אלפי אלפים עררי צאן להתגבר בבוא עליהם אריה? וגם בסכה השניה שהיו רצון פרעה אין ספק שלא היו יצאים, כי אנו יודעים את רשעתו וגם תארין לא היה מוכנה לכך כפי מערכה השיימיה, וע"ז אמר ערין אנו ובנינו וכו' משתכרים היינו לפרעה במצרים, לא נאמר לפ"ז עד ואופן אחר ליציאתם ממצרים כ"א היוכלת האלה ורצונו, ולכן לא בא המאמר הזה להניד שחייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, כי אין זה מקומו כ"א בסוף התורה, אבל כאן בא להודיע גבורת הש"ת והסרו ביציאת מצרים, ובזה תאופן המאמר הוא ענין התשובה, יצדק אמרו ערין אנו ובנינו ובני בנינו וכו', והתורה בזה הספקות אשר בשערים שמיני ותשיעי ו"א—והנה לקח המניד המענה הנבחרת הזאת מסה שאמר חקב"ה למשה בתחלת שילחתו, ואני ידעתי כי לא יתן אתכם סלך מצרים להלך ולא ביר הוקה ושלחתי את ידי והכתי את מצרים בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבך ואחרי כן ישלח אתכם, ובכך נחקקה הפסוק הזה על המפרשים, לפי שישאל יצאו ממצרים באמצעות מכה בכורות שנקראת כד הוקה ואיך יאמר הכתוב ולא ביר הוקה? וכתב רש"י כי עוד שאין אני מודיעם יד החזקה לא יתן אתכם להלך, רבר אחר ולא בשביל שירו של פרעה הוקה, אבל אמרת הכתוב נראה לי שבא לומר אני ידעתי שלא יתן אתכם סלך מצרים להלך ברצונו והפשו ורשונו, וגם לא תחיה היציאה משם ביר הוקה וגבורה שלכם שתחשבו שתתגברו על המצרים ותעלו מן תארין, אבל תחיה היציאה ביר העליונה ובכך ח' שאשלח את ידי והכתי את מצרים, ר"ל את תארין ואת אלהיה, לא בדרך חסד כ"א בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבך ואחרי כן ישלח אתכם, אמנם אם נשאל מה תרומת ביציאת מצרים ונאמלו משם אם אנחנו כעת בגלות? הנה בלי ספק קנינו בזה שלשה מעלות עליונות שאנחנו גם חיים וזכים בהן, האחת שנודעה לכל באי עולם מעלת האומה לפני ח' שהשחית ובכל הסדר המבני וכוונת השיימים והשירים העליונים בעבור ישראל אשר לא עשה כן לכל נ"י, והשנית הכבוד הגדול שקנו אבותינו ביציאתם ממצרים ביר רמז ובירושלם תארין, והמעלה והכבוד אשר רכשו בה בשייבים עליה ימים רבים, ומעלת האבות וכוונת היא ידועה רבה לבאים אחריהם, ושלשית שאם לא יצאו ממצרים לא באנו לפני הר סיני ולא קבלנו התורה והמצוה ולא שרתה שכינה בינינו ולא חיינו עם סגולה לאלהים, ורק על ע"י היציאה ממצרים ובנו לכל אלה והשגתה ח' ברק עמנו שהיא התכלית האחרת ושלמות העליון אשר לנו, ונאמרה הנפש ושלמות הרוחני הנמשך אחריו, וע"פ שאנחנו בגלות

והחמר הנדול החמא נעשה בלילה, ולכן ראוי שיזכר בכל לילה, והוכיח זה מספוק למען הזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך, ואף כי המסוק החמא נאמר בפרשת הפסח הנה ראה בן זומא שהוא בלתי אפשר שיפורש על מצות הפסח, לפי שנאמר ב' ימי חיך, ואי אפשר לומר בן כ"א על דבר אשר יזכר בכל יום יום, ולא על מצות הפסח שהיא מרי שנה בשנה, ואיך יאמר שכל ימי השנה יירוש ויזכור הלכות הפסח, הלא אמרו חז"ל ששאלים ודורשים הלכות הפסח בפסח וחלכות הנה בן זכר שלשים יום מקורם ולא בכל יום, לכן ררש בן זומא אותו מסוק על זכרון יציאת מצרים כלילות בק"ש לפי שהוא דבר חמיר בכל יום, ומה שנאמר כי בחפזון יצאת ממצרים הוא טעם למצות הפסח והמצה אשר הזכיר, ואמר עוד למען הזכור את יום צאתך כל ימי חיך, כאמור הלא צויתך וזהוהרתיך על זכרון יציאת מצרים לא לכד בזמן הפסח אלא גם בכל יום יום ביחד עם קריאת שמע, אמנם אם היה כתוב ימי חיך היה די ללמד שזכור אותה מצוה ביום, כי בן נאמר חוקת עולם לדורותיכם ולא זכור שם, בל"י, ומפני שנאמר כאן כל ימי חיך, יש בכלל חזו חיום וגם הלילה שמחויבים אנו לזכור יציאת מצרים, אבל החכמים לא קבלו הדרשה הזאת, לפי שראו שהלילה הוא נמשך ליום שנאמר יחיה ערב ויהי בקר יום אחד, וא"כ הלילה בכלל יחיה היום הוא, וכל כ"ד שעות טעם לעת נקרא יום, ולכן ררשו הכתוב ימי חיך העולם חזו שהוא עולם חלול, וכל"י בא לרבות ימות המשיח, שגם בימים ההם לא ימוש ספור יציאת מצרים מפניו, ע"ז אמר להם בן זומא לחכמים ובי מחזירין יציאת מצרים לימות המשיח? והלא כבר נאמר הנה ימים באים נאם ה' לא יאמרו עוד חי' ה' אשר חעלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי' ה' אשר חעלה ואשר תהיה את ורע בית ישראל מארץ צפון ומכל הארצות אשר הריחם שם? אמרו לו החכמים לא שחזקו יציאת מצרים מסקומה אלא שתאם שעבוד מלכות עיקר ויציאת מצרים מפלה לו, רצו בזה לומר שלא בא הכתוב להניד שיתבטלו מעורר ה' ולא שיתחדשו מצות אחרות, כי תורה ה' ומצותיו הם נצחיות ערי עד ולא יקבלו תוספת ולא חסרון, ואמרו אלה המצות מלמד ראשן נביא רשאי לחרש דבר ומקרא מניח לאו תוספת הוא, אלא שהיתה כונת הנביא באמרו לא יאמרו עוד וגי שלא תהיה אז יציאת מצרים עיקר הנאולות או חיותה נדול והתרוססה שבה, כמו שהיא אצלנו חיים, כי אז יהיה קבץ נליות יותר נדול ותהיה הנאולה שלמה ותקריב בן הנאולות כולן, עד שיציאת מצרים תהיה מפלה לה במי הבריות בחיותה קטנה מסנה בכמות וכמפלה, והנה אף כי התשובה שהשיבו החכמים לכן זומא היא אמיתית סכל צר, בכ"ז נובל אנתו להשיב לה בדרך

יאמר על כל דבר בנין ומעשה, כמו בין לילה חיה ובין לילה אבר, עד שהספיק יקרא בן, כמו על בן אמצה לך, בן מורת יוסף שפירשו המדקדקים לשון ספק מורה ונידול, וחברק יאמר על מראה חמשי המבריק לעינים, כי על הכלים החם היו מסובין, יהיה מה שיהיה, הנה למדנו מה שחיו מספרין ביציאת מצרים כל אותו הלילה, חו ראה שהמרבח בסיפורו הוא משוכה, האמנם מה ראו השלמים האלה לספר בזה כל הלילה ולסלק שינה מעיניהם? הנה הוא לפי שהלילה חזו ליל שמורים הוא לה', וישראל לא היו ישנים כלל באותו הלילה כשיצאו ממצרים, כי חלק הראשון מחלילה התעסקו ביציאת ולכן לא נחנו כל הלילה חנומה לעפעפיהם, ולפי שהיב אדם להראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, לכן ראו הקדושים האלה לעשות כמעשים שמיר בתחלת הלילה התעסקו במצות המצו והמקור חזר הפסח יכס שעשו אבותיהם במצרים, ואח"כ בבשאר הלילה היו מספרים ביציאת, ובוה הראו את עצמם כאילו הם יצאו, — ותוחר בזה הספק אשר בשער י"ג.

אמר רבי א לעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה, זו הראיה חשניה שחביא חמיר לחוכיה שמצוה לספר ביציאת מצרים, מאותה משנה שאמר ראב"ע באותו חיום שמעוה נשיא, ועם חיותו בחור בנים בן י"ח שנה כדאיתא בירושלמי בדרבות ואמר הרי אני כבן שבעים שנה, להניד שגם חיות שגורלה חכמות עד שהיה בבקאותו והקפתו בדרכים תתוריים כאילו היה בן שבעים שנה, עם כל זה לא הניעה מעלה חכמותו למצוא ראה לעזה חביריו ולחוכייה שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא והוא שמעון בן זומא, וכבר ידע שכן זומא זה היה אומר כשהיה רואה אוכלוס ישראל, ברוך שברא כל אלה לשמשני, להניד שזוה התבליית שבמין האנושי, אבל לא היה המאסר חזו מסנו דרך נאה וגאון ודרך רע חלילה, כי"א לעזר לבות החלמירים ולהלחינם היה אומר בן, והנה בן זומא היה קטן כשנים ולכן לא נספך ונקרא חמיר ע"ש אביו בן זומא, וכן היה ענין בן עזאי, ולפ"ז היה מאמר ראב"ע שעם חיותו בחור בשנים, הנה בחמלת ה' עליו נעשה בן שבעים שנה בשלמות תורתו מפני כבוד הנשיאות, והוא היה מתלונן שלא זכה למח שזכה בן זומא שהיה נער מסנו ולא נעשה לו אותו גם, ולכן לא קראו בשמו שמעון אלא בן זומא להורות שהיה ילד מסכן וחכם, אמנם אין ספק שכונת ררשוה היא לחוכייה שתאמר יציאת מצרים כלילות ר"ל בכל הלילות חמיר, ובכר הוכיחו שם כנמרא שהזכיר חזו יהיה בזכרון מפרשת ציציה שיש בה זכר ליציאת מצרים, ואע"פ שציצית אין מצותה בלילה שנאמר וראיתם אותו, סכל מסוק חוכייה בן זומא שראוי לומר אותה מפרשה בקריאת שמע של לילה מפני שיש בה זכר יציאת מצרים,

עברים היינו לפדעה במצרים וכו', כי היתה רעת שמואל שכל ענין היום הוא יציאת מצרים, ולכן אין לו להזכיר ננות אחר כ"א העברות, ורב סבר שאין ננות רק ע"ז שהיו אבותינו עוברים מתחלה, והשבה הוא שקרבם המקום לעבודתו והוציאם ממצרים ונתן להם חוררת שתיא תכלית השבה, ואנחנו ע"דינו כחזיריו, ולפי דרכם זה ראוי היה שהמניד יעשה ראשונה בדרך שמואל שהתחיל בננות המסמר עברים היינו לפדעה במצרים שהננות היא השעבוד, והשבה הוא הנאולה והיציאה משם, והנה באותו מסמר עברים היינו לפדעה הזכיר השעבוד והננאי, וספך אליו מעשה החכמים ומסמר ראב"ע לתשלום ביאור מה שבא במסמר עברים היינו, ואח"כ התחיל בענין השבה ממסמר ברוך המקום שנתן תורה לישראל ברוך הוא וכו', חבר דרשות בארבעה בנים שבאו כולן בענין היציאה והנאולה, והשלים עם זה דרך התנדה לרעת שמואל, אחר כך נעתק המניד לעשותה כדרך רב והתחיל בננות מתחלה עוברי ע"ז ושאר המאמרים, חבר השבה בדרשה ור"י חבכורים שהביא, כמו שיתבאר, ואנו נעושים כחזיריו סמורין מסמר התנדה מתחלה כדעת שמואל ואח"כ בדעת רב. — הפן השלישי הוא שהמניד הוכיח ראשונה שמצוה להרבות במסור יציאת מצרים סבת אותן תראיות שהזכיר, ואח"כ ראה לכאר איך ידחה הספור הזה, אם בפי השפט כלבר, ואם בביאור מצות המצוה הסמור ואבילת הפסח והתנינה, ואמר שאין הכוונה במסור יציאת מצרים כפי פשט הכתובים ולא לענין הדין וכיאר המצוה, כי אם בדרך הנדה, לפי שכנגד ארבעה בנים דברה חורה, להודיע שהספור ידחה אם להכם והבם עוד, ואם לרעת משום ענה כסיל כאולתו, ואם להם מתחיל לתמוך צדיק, ואם לשאינו יודע לשאול, וכלם בדרך הנדה, ולפי שבבן הרביעי הוא מסמין את פתח לו שנאמר הנדה לבנך וגו' שהכונה שיפתח לו הדברים מתחלתם ועד סופם, לכן פתח ספורו מתחלה עוברי ע"ז וכו'. — הרי לך בפי כל אחד משלושת אופני הרכיבים האלה מעם סדר מסמרי ההנדה ובנותם וקישורם כפי הראי, תענין השני שראוי לכאר בזה, הוא למח אמר המניד בדרשת הבנים ברוך המקום שנתן תורה לישראל ברוך הוא, ולא אמר כן בשאר הדרשות ממסמרי ההנדה? ונוכל לתת מעשים שונים: המעם הראשון לפי שאמר המניד שהתורה האלהית בונה לתת ליסוד לכל מדרגות בני אדם בענין יציאת מצרים, אם חכם ענינו בראשו ואסרשע ברשעתו אשר סמן, ואם תם יושב אחרים, ואם מי שאינו יודע לשאול שהוא החלק החמטני הכולל בעם ישראל, לכן נתן שבה והוראה להשי"ת שענינו על כל דרכי איש והוא הנותן ידיעה ושלמות לכל בשר, ומפני זה אמר המניד בדרשה זו ברוך המקום שנתן תורה לישראל, ברוך הוא מפני שכנגד ארבעה בנים דברה תורה, כי

אחר, והוא שהנביא באסור לא יאסור עוד חי' אשר העלה, רצה לומר שבני אדם בדרבם זה עם זה ובשבתהם לקיים דבר שרגילים לומר חי' אשר העלה, לפי שזו היא השבתה הנדולה אצלנו מכל השבתות, אבל לימות המשיח ישבעו חי' אשר העלה ואשר הביא וגו' לפי שהנאולה העתידה תהיה פליאה יותר נרולה ועצומה מיציאת מצרים, ואין זה סותר למח שאסורו שיזכרו יציאת מצרים לימות המשיח בקראנו פרשת הציצית ביום וכו' ילה, להיות המצוה הזאת קבועה ועומדת בתורה ולא תיחנה לעולם, והנביא מדבר רק משבועת העם ודבריהם החזוניים בימים שמזכירים יציאת מצרים ולעירי יזכירו הנאולה האחרונה שהיא יותר פליאה, — תם חיות מסמר רבי אלעזר בן עזריה נאמר על זכרון פרשת ציצית, בכ"ז הביאו המניד לראיה על מצות סיפור יציאת מצרים בליל פסח כדי לכאר נודל מעלת המצוה הזאת, מדברי ראב"ע שהשתדל להוכיח המצוה לזכור יציאת מצרים בכל לילות השנה על פי דרשת בן זומא, ולדעת החכמים שאסור שנים לימות המשיח נתחייב בזכרון יציאת מצרים, כ"ש שאנו חייבים בכל הלילות בזמן הזה, ויותר ראוי שנספר יציאת מצרים בליל פסח שהוא חזקן המיוחד אליו, ולכן כל המרבה לספר בו הרי זה משובח, והנה לא הוכיח זה ראב"ע מפסוק ליל שמורים הוא לה', לפי שאותו פסוק הוא בליל פסח, וראב"ע לא היה מדבר בו כ"א בכל הלילות במצות ציצית כמו שכתבתי, וכוה חזרתו הפסקות שבאו בשער י"ד ט"ז י"ז ובשער י"ה, דוק ותשכח.

ברוך המקום שנתן תורה לישראל ברוך הוא כנגד ארבעה בנים וכו', המסמר הקצר הזה נבאר ענינו וקשור דבריו בפנים שונים: הפן הראשון, שהמניד רצה להוכיח מה שהציע בראשונה שמצוה לספר ביציאת מצרים ושכל המרבה לספר בה הרי זה משובח, ולכן אחרי שהביא עליו ראיה מפעולת החכמים וגם ממסמר ראב"ע כמו שכתבתי, הביא עוד ראיה לזה מן התורה, שבענין יציאת מצרים דברה כנגד ארבעה בנים, ועשה חכם שאלות ותשובות באופנים מתחלפים, כנגד חכם וכנגד הרשע וכנגד התם ואף כנגד מי שאינו יודע לשאול צוהה התורה לסדר לפניו הדברים ויריעת הספורים, וכמו שנאמר את פתח לו, וגו' כל המאמרים עד כאן ודרשות הארבעה בנים הן כולן לזכוכיה הדבר הזה, וכשהשלים להוכיח עליו פסור יציאת מצרים התחיל לצנע התנדה כנגדו באסור מתחלה עוברי ע"ז וכו' ואחריו השבה בדרשת ארמי אובר אבי וכו', וכוה האופן יבואו הדברים כלם כדרך ראוי ומסודר, — והפן השני הוא שבפרק ערכי פסחים אמר שיהחיל בננות ויסיים בשבה, ונשאל שם מאי ננות? רב אמר מתח: ה עוברי ע"ז היו אבותינו וכו' ושמואל אמר

בחיית למדור כולל לכל כחות בני אדם ולעשות כרצון איש ואיש ויהי ברוך ומבורך ומשובח ומפואר בלשון כל עבדיו. והוא על דרך המסורר ברוך אחת ח' למדי תוקף, שברכו ושבתו על למדור אותו את חוקיו. המעם חשני שהמניד מצא בענין יציאת מצרים בארבע מקומות שנוכר בתורה שם, כ"ך, אם בפרשה משבו וקחו לכם שנאמר והיה כי יאמרו בניכם, ואח"כ בפרשה קדש ל' כל בכור אמר וחגרת לבנך, ובפרשה והיה כי יביאך אמר כי ישאלך בנך מהר לאמר, ובסוף סדר ואתחנן אמר כי ישאלך בנך מהר לאמר, ולפ"ז נזכר שם בן בארבע הפרשיות האלה כל במקרה ועל דרך החזרה, כי אם בכוונה מבוטת כדי לרדף בענין הזה בארבעה מיני דבורים מתחלפים, כפי חנושא המקבל אותו, והוא המורה על שלמות התורה ואלוהותה שנסדרו דבריה באופן כך, שכללו כל האופנים שאפשר שידובר בהם יציאת מצרים, וקרה בזה לדברי האלהים על האנושיים כמו שקרה לדבר המבעי על המלאכותי, והוא שהמלאכותי יכוין לחבליה אחר דבר אשר אליו בנזן הפועל אותו, אבל הדברים המבעיים יש בהם חבליה ופעולות הרבה מתחלפות, מהם כפי החומר ומהם כפי הצורה, מהם כפי המורכב ומהם סגולות ומבעים נעלמים אשר לא נודע סבתם ואופן המשכם ב"א ע"י חסדיות, וכן הדברים האנושיים כגנו לחבליה אחר סבות, אמנם הדברים האלהיים עם היותם טורים לכונתם אחת, כבר נכללו בה כוונות אחרות, זה ענין אמרם שבעים פנים לתורה, ואמרו בדעות המתחלפות אלו ואלו דברי אלהים חיים, כי יש בכלם כונת של החכמה האלהית, ולפי שזו היא שלמות עצומת התורה ח', לכן אמר המניד בדרשה הזאת ברוך המקום שנתן תורה לישראל, ר"ל שנתנה להם באופן כך מן השלמות שתכלול במאמר אחד כוונות מתחלפות, ועם היותה תורה אחת ומצוה אחת למדור כפי סגנון המאמרים שבנגד ארבעה בנים דברה תורה במצות הזאת, וחברכה שזכר בכאן ענינה השבח וההלול, ולכן אמר ברוך הוא, ר"ל הוא אינו מספור לזכרה ולשבח שנברכו אנהו כי הוא ברוך ומבורך בעצמו.

והענין השלישי שראוי לבאר בבאן הוא, מהו כונת אמרו ברוך המקום? האם נאמר על השי"ת ולמה זה תארו בשם "מקום", או אם אמדועל מקום אחד מיוחד? בי י"ש מי שפרשו על תר סיני שהוא היה מכתור המסומות ומשם קבלו ישראל את התורה, וכמו שאמרו במשנת משה קבלו תורה מסיני, וכן אמרו בילמדנו בשעה שבה חקב"ה ליתן תורה שמעו תבור וברמל והניחו מקומם וכאו להם, וחקב"ה אמר להם למע תעידו הרים נבנונים, למע אתם רצים ומדיינים? בעלי מוסים אחם! כענין שנאמר או נבן או דק, אבל זהו המד אלהים לשבתו זה סיני!—ובל ורחוק מחבונת האמיתית כמאמר הזה, שכנגד חקב"ה אמר

ברוך המקום, שנאמר וחניף ידו אל המקום ואסף המצודה, וכן אמרו חז"ל בבראשית דבה מענה אלהי קדם, הוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו. המוס ספל לרובב ואין הרובב ספל למוס. האמנם ספל תארו את השי"ת בשם מקום? הוא על דרך החמשל, לפי שראוי כמבע המקום סגולות יאותו ע"ד חרמין לאלהינו ית', האחת שהמקום יגוה במקומו הטבעי כשיניע אליו ויתנועע ממנו כשיחיה נפרד ממנו, השנית שהמקום הוא מקיף למקום וכולל אותו, השלישי שהמקום שוה למקום, חרביני שנברל במצוה ממקום, החמישי שסמנו יתן בצד המעלה וממנו יבחו בצד המטה, וכמו שנתבאר כל זה בחכמה המבעית, והחכמים הראשונים בחכמתם הכוללת חתקו כל זה על דרך החמשל וחרמין בחשי"ת כי הוא המקום המסלים אותו, עד שקראוהו החכמים נשמת העולם הצודת, לחיותו סבה בקיומו ושמידתו בחיותו דרכים בו ית' וחוסי' חתת כניסו חיינו במנוחה ושלמות, א' כי הוא באמת המנוחה והנחלה, ובשפמר הנפש מדבקות חבקש לשוב אל בית אבית ולחרבך בו אם לא יעבכנה מונע, ב' הוא אלהינו ית' המקיף בנו, כי הוא בוחן לבות ובליות בידעה פרטית מקפת, וכל דבר לא יחד מן חסדך, ג' הוא אלהינו ית' בהשגחתו הפרטית השוה אלינו, לפי שהשגחת השפאלה תהיה לא תעבור מהאומה לזולתה, ולא יעלם ממנה דבר לכל פרטי האומה, ובזה האופן היתה השגחתו שוה אלינו, לא תחסר מלחשינה דבר ולא חוסר ולא תעריף על אומה אחרת מאותה ההשגחה הפרטית, ד' הוא אלהינו נברל ממנו חבליה התברל, עד שמצאות אמר עליו ועל כל וולתו חבליה השם המדור, לא בענין ויחס כלל, ה' וכמו שבמקום ימצאו המעלה והמטה, כך בחשנות חשי"ת המצא המעלה והמטה, כי הוא בשמים מסעל ועל הארץ מתחת, המנכיחי לשבת המספילי לראות, וכדברי המסורר בי רם ח' ושפל יראה, ואמר אם אפס שמים שם אחת המצוה אלו תהי, תנה בכל תבחינות האלה על דרך חרמין המספילי יתואר חשי"ת בשם מקום, מצורף לזה מה שכבר ידעה, ששקום יאמר נ"ב על המעלה, כמו שכתב המורה מ"ח מתקן ראשון, ולפי שמעלה מצויותו ית' בלתי מושג ולא נודע לזום נמצא, עד שמיאכי חשרת חיו שואלן איך מקום בבודד להעריץ, ר"ל איזו מעלה היא מכבודו ית' כדי שיעריצוהו בה. לכן אמר המניד, לבלתי תבשל בדבריו, ברוך המקום, ו' ל ברוך המעלה המחולטת אשר אין אנהו משיגים אותה. הענין הרביעי, למע עשה המניד חלוקת הנבים בזה הדרך אחד חכם ואחד רשע ואחד חם ואחד שאינו יודע לשאול? ומה סעב החומר שהיה והכריח החלוקה הזאת? כי נתן החכם אינו מקביל להחכמי הרשע ולא חתם למי שאינו יודע לשאול? כמו שבא

בני אדם בזה הספר ארבעה, החביטה התורה האלהית לרבר מהפלאים שנעשו ביצירת מצרים וסדרה אותם עם ארבע מסדרות של בני אדם, כי בפרשת החכם ביאר הארבע חסבות כולן ולכן זכור בראשונה. ובפרשת הרשע נזכרו רק שלשת חסבות תבליתיות חוסריות ופועלת, ובפרשת חכם נזכרו שתי סבות ללבד חוסריות ופועלת, ולמי שאינו יודע לשאול הספיקה התורה בלסוד חסבה החוסרית לבדה, וכמו שאזכיר, זכר בפרט בררשת כל בן ובן מהם. הנה נתבאר מזה סעם חלקת ארבעה בניס וסרר זכרונם בקריסה ואיחור שהיא לפי מספר הסבות שנאמרו בהם.—הסעם השלישי הוא שהיה חלקת חבניס חברותית כל אחד עם זוגו, חבר ראשונה החכם והרשע ואחריהם זכר חכמיים, כי התם הוא חפץ הרשע, שהרשע הוא חרשע ברעתו וכונתו והתם הוא נקי מחתאוות ומשולל סכל רשע, וכבר הרגילו חז"ל לקרוא תם לשר שאינו מזיק, וע"ז יעקב איש תם, ושלמח אסר תומת ישרים תנחם וסוף בונדים ישרים, וכן החכם ושאינו יודע לשאול חם חכמיים, כי ענין החכם הוא להראות אז חכמתו ולנחש שאלתו לנתיחה, כמו שאמר מה העדות והחוקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אתכם, והסכו למי שאינו יודע לשאול, כי לחסרון דעתו וקוצר חכמתו לא ידע לשאול דבר, וכבר אמרו חליליטוסים שהשאלה היא הצי החכמה, לפי שהיא הרגש הסתירי או חספסא חכמי, כדבר, ולפ"ז הארבעה בניס חם שני מיני חכמיים, החכם עם מי שאינו יודע לשאול חרשע עם התם, ונזכרו ברי מעלתם בחכמה, ראשונה החכם לכבוד תורתו ואחריו חרשע שגם הוא חכם לדע, ואחריו התם לקצור ידיעתו, ושאינו יודע לשאול באחרונה להיות משולל בידעה בהחלם.—וכזה נתבארו חספסות אשר בשער ב"ב ובשער ב"ג

חכם מה הוא אומר סת העדות והחוקים והמשפטים, וכר, כבר אמרתי שעם חיות פרשת החכם אחרונה בספר משנה תורה בסוף סדר ואחננו, ככ"ז חזיר אותו ראשונה ספני מעלת חכמתו כי כבוד חכמיים יחלה, וגם ספני שלמות תשובתו שנזכר בה כל ארבע חסבות כמו שיתבאר להלן, ואין ספק שפשוט המאמר מה העדות והחוקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אתכם, שעל כל מצות התורה עדותיה ומשפטיה והוקותיה היחה השאלה, וכבר פירשתי אותה פרשה במי פיוטה בסרבת המשנה אשר לי והוא פירוש ספר משנה תורה אשר עשיתי. אמנם המדרש חשב שהיה ראוי לדרוש אותה שאלה והפרשה בולה על ענין מצות חספסא כפרס, לפי שתובן השאלה וכונתה נראה מדברי התשובה, ובין שהתורה חשיבה שמת לאותה שאלה ואמרת לכנך עבדים חיינו לפרעה כמצרים, מורה שהשאלה על מצות חספסא בפרס חיתה, ומצא עוד ראיא אחרת לזה סמה שאמר בסוף התשובה תצוק תחית לנו

בשער חספסות, וכבר השתדלו המפרשים לחסכים אלה ארבעה בניס עם ארבעה היסודות, ואחרים רצו לחסכים כנגד האבות אברהם יצחק ויעקב ודוד, וכא החכם ע"פ סרת חסר וכנגדו אברהם, ורשע לפי סרת הרין הקשה וכנגדו יצחק ולכן יצא מסנו עשו, והתם כנגד יעקב שהיה איש תם, ושאינו יודע לשאול חכם כנגד דוד שאמר כי עני ואביו אני, אבל הרביים האלה רחוקים ספני, ובפני הסברא הישרה נראה לי לתת בזה שלשה סעפים: האחד, שהסני עשה בזה חלקה חברותית, כי מאלה ארבעה בניס שזברה התורה לא ימלט בכל אחד מהם אם שהיה שואל או בלתי שואל, כי אין בין החיוב וחשיליה סאפעי, ואם הוא שואל לא ימלט מאחד מן ששה תכליתו ופועלו, אם להראות חכמתו וירעתו, ואם להיותו ספספ ומעורר ברבר ספני שנכנס בו רוח סירות ואפיקורסות כמקנמר, ואם שישאל לחסרון ידיעתו ויחפץ לדעת חכמה ומוסר ולהבין אמרי בינה, והם החכם וחרשע והתם, ב"י התכם עם חיותו יודע אמתת הענין, ככ"ז שאל שאלות כדי להראות העמים והשרים את עורר כבוד תורתו וחכמתו, וחרשע אשר בקרב לבו לא יאמץ כמצות לכן יקנמר עליה, והתם שאל כדי ששיבדו ויוריעו דרך יסכון אור, שלשת אלה שואלים ע"פ שלשה חבליים, והחלק הרביעי הוא בלתי שואל ולזה לא עשה בו תואר אחד כ"א בשלילה מחלסת וקראו ושאינו יודע לשאול, לפי שאם היה בלתי שואל ספני רוח רעת היה נכלל ברשע, וכמו שיתבאר אה"כ, ולפי זאת חבתייה נכנסו הארבעה בניס בחלוקה חברותית מחותייה.—הסעם השני הוא שידעת הדבר והכרחו בשלמות תחיה בכל ארבעת סבותיו, החוסריות והצוריות והפועלת והתכליתית, וכבר יקרה שחספסא אחת מהנה או שהים או שלש לחשיב אל כתות השואלים במי שלמות דעת השאל או קצורה, המשל בזה, אם שאלך איש שונה ופתי איך נעשה זה הדבר? ואתה תשיבתו ע"י עצים ואבנים שהיא חסבה החוסריות, והנה נתפייסה דעתו הנמה רחשוב אפסיות מצאיות הרביר למציאות חוסרו חביו, אמנם מי שלא יתפייס בזה ויאמר חנני רואה הרבה פעמים עצים ואבנים ולא דבר, או תשיבתו עם הסבה הפועלת לפי שהיה שם פלוגי הנגר שבנאו, ובפי קוצר דעתו יפסיקו שתי היסבות החוסריות והפועלת לחיוב מצאיות הרביר, אבל אם חספסא ימצא אדם אחר יותר פקח שגם בזה לא תתישב דעתו, או תצטרך לומר לו צורך הבנין של הרביר שהוא למחסה ולמסותו, וכשיחברו אצלו שלשת חסבות: חוסריות פועלת ותכליתית, תגוה דעתו, אך איש לבוב לא יקטום ולא יגוה גם כאלה, כי יאמר עם כל זה שאמרת קשה לי למע נעשה דבר ולא בנין אחר? ואז תצטרך לבאר לו גם חסבה הצוריות, וע"י התכרות ארבעת חסבות האלה תחיה חידעה נשלמת, ולפי שיש כתות

בכל חלקיה. כי המורכב הוא יותר שלם ע"י הכור כל אחד מפשוטיו. — ובאופן זה כיורה התורה את המצוה הזאת בכל ארבעת סבותיה: אם התורם באסרו את כל המצוה הזאת, אם הצורה כמה שפרט עדותיה ומשפטיה וחוקותיה, אם הפועל באסרו יצונו ה', ואם התכלית באסרו לסיב לנו כל הימים ולחיותנו בחיים הזה. אמנם באסר המניד אף אתה אסור לו בהלכות הפסח וכו' אין ענינו שלא יתן לזו החכם אותה החשובה המספקת שנתנה התורה, אלא יאמר כי בעבוד שחנן החכם הזה התנאה בחכמתו לעשות הלוקים במצוה הזאת, לכן מלבד מה שהשיבתו התורה לכל יחיה חכם בעיניו, אף אתה אסור לו בהלכות הפסח, ר"ל מלבד מה שכתוב בפרשה אסור לו אתה עוד שאר הלכות הפסח, עד הרבה האחרון שבו, שהוא אין מספיקין אחר הפסח אפיקומן, והיא משנה בערבי פסחים, וענינה שאחרי אכילת הפסח לא יישאלו עוד ולא יציאו ויחזו לפנינים מיני מאכלים אחרים, אלא תחי אכילתו באחרונה כדי שישאר מעט בפסח, והכל כדי שלא תשתכח ציאית מצרים אלא תקבע בלב לעולם. ומלת מספיקין מלשון יסמיו בשפה שהוא לשון דבור, והכלל העולה מזה ירע וישיביל השואל עם כל חכמתו, שיש עוד לאלוה מלץ ולמצוה הזאת בפלים לתורה יותר משאלתו, על דרך הן לחכם ויהחכם עוד, ומה שפירשתי כזה יתיד הספקות אשר בשערים כ"ה וכו'.

רשע מה הוא אסור מה העבודה הזאת לכם וכו', אחרי שהביא דרשת החכם הביא דרשת הרשע, לפי שגם הוא חכם להרע, כמו שאמרתי, וכדי שנעמוד ביטלות על כוונת המניד ראוי להטיב העין ראשונה ביוחס ענינו בפרשת משכו וקחו לכם כפי פשוטו, והנה ראיתי בה ספקות: הראשון שאחרי המצא בפרשת החדש שצוה ה' למשה בשלמות על פסח מצרים אם בלקיחתו ואם בפשיטתו, ואם באכילתו עלי ראשו על כרעיו ועל קרבו, ואכילתו על מצות ומדורים ובחיות מתנינים חגורים, ועם זה נתינת חרם על המשקוף ועל שתי המזוזות, ואיסור החץ כל שבעה ומצות המצוה ושבועת ימי החג, אמנם שכאמר משה ללמד לעם לא אמרת כלל כמו ששעט אותה מפי הנבוכה, אבל צוה לזקנים על לקיחת הפסח ושהיטתו ונתינת חרם על הדלת והמשקוף, ולא חניד לחם דבר אחד ממצות ומדורים ואיסור החץ ושבועת ימי החג, וגם לא מאכילת הפסח כ"א מלקיחתו לומר ושהיטתו ונתינת חרם, והוא דבר מתמיד מאד, למח לא זכר המצוה בשלמותה ובכל חלקיה חבר קצתה והשמיים קצתה? והנה כתב הרמב"ן שפער הנבוכ כי בירעו שאמר לחם משה הכל בפרט וכו', אבל לא נתן הרב חסכה למח חיה כן, ושנית מה ראה משה ללמד המצוה הזאת לזקנים ולא לכל ישראל, והיא השי"ת צוהו לרדב אל כל עדת בני ישראל, וראוי

כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת לפני ה' אלהינו כאשר צונו, כי מאשר אמר בלשון יחיד את כל המצוה הזאת מורה מצוה פרטית ושלל חיה שואל על כל המצוה כ"א על מצות הפסח בלבד, אמנם לחיותו כן חכם רצה להראות את חכמתו באסרו שיש במצוה הזאת חלק שהוא עדות, כמו ענין המצוה שהיא זכר למחירות הנאולה והציאה בחפזן מסצרים, וענין הפסח שהוא זכר למלח מלח שנלקח בלידת הזה, ועשה כי ה' שפסח ואת בתיו חציל, וגם ענין המרור שהוא זכרן שמררו המצרים את חייהם של ישראל בעבודה קשה, וכל זה הוא מחלק העדות. ויש במצוה הזאת נ"ב סכלל החוקים כמה שצוה בבית אחד יאכל לא תציאו מן הבשר וכו', ועצם לא תשכרו בו וכו' שכל זה הוא מהחוקים שאין מעטם נודע אלינו, וגם יש בזאת המצוה חלק מהמשפטים והוא כל ערת ישראל יעשו אותו, וכו' יגור אתך נר ועשה פסח וגו', כל ערל לא יאכל בו, שכל זה משפט ישר, לפי שלא נעשה הגם כ"א לבני ברייתו של אברהם אבינו והצנים בניו, ולפי היתה שאלת חנן החכם על מצות הפסח בכל חלקיה וכפי צורתה העצמית, והוא המורה על חכמתו בדיני החורח והמצות, ובאמת ראה המניד שכן זה הוא חכם וירא וסר מרע, לפי שתתלה דבריו היא אשר צוה ה' אלהינו אחרת ר"ל שחיתת שאלתו אחרי החורח שהמצוה היא אלהית ומפי הנבוכה נתנה לאבות, ולכן שאל על טעם חלקיה, למח יש חלק מסנה מסוג העדות וחלק מסוג החוקים וחלק מסוג המשפטים, והיה ראוי שתחיה המצוה בכל חלקיה מסוג אחד אם מסוג העדות או החוקים או המשפטים, והנה באה התשובה סבוכה לכל חלקי השאלה, כי על מה ששאל טעם חלק העדות השיבו עכרים חיינו לפרעה במצרים ויצאינו ה' אלהינו מסצרים ביד חזקה ויתן אותות ומופתים, ר"ל שחיה המסוד זכר לעבודתו, והמצוה זכר להפזן הנאולה, והפסח רמז לאותות והמופתים הנזילים והרעים שנתן ה' לפרעה ובכל מצרים ובכל ארצו שחיה מכת בכורות, ולזכרון ועדות האמתיות האלה היו העדות אשר במצוה הזאת. ולענין חלק המשפטים השיבו ואותו הוציא משם, ר"ל ראו והו' ומשפטם ישר שכל בן נכר וכל ערל לא יאכל בו ושתחיה המצוה פרטית לכל ערל ישראל בעלי בריית אברהם, לפי שאותו הוציא משם ולא אוסר אחרת, ולענין החוקים השיבו יצונו ה' לעשות אל כל החוקים האלה שחם הדברים שבאו במצוה הזאת שלא ידענו מעמינו, אבל תעלתם במאור שחם לסיב לנו כל הימים, שהוא הטוב הנצחי המיוחס לנפש, ולחיותנו ביום הזה באורך הימים הנשימים, וכדי שלא יתשובו שהשכר כלל הוא בשמירת החוקים ולא בשמירת העדות והמשפטים, אמר עוד וזרקת תחיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת לפני ה' אלהינו כאשר צונו כלומר שהשכר יקובל על כללות המצוה

על ברעיו תעל קרבו, ובררך עראי וכו' וכו' עליו
הברים לאכול את בשרו, ועצמותיו יגורו עד ברי
השארין מן הבשר מאוסה עד אור חסד, והנותר שרוף
ישרפו, ויש בכל אלה סכנה עצומה מהמזרים, ובדי
שלא יפתור הסון בני ישראל מהמזרים בעשיית
המצוה הזאת, התחכם ארון הנביאים לצוות לקנים;
משכו וקחו לכם, ר"ל אחם ראשי בני ישראל התחילו
ברבר! ולזה היה מאמרו אל הקנים בלבד, כאומר
עליכם המצוה הזאת בראשונה, אתם הנדולים
והנשיאים משכו וקחו לכם, ר"ל לא על ידי
שליח, אלא בעצמכם ובידכם הקחו לעיני הישמש איש
שה לביה אבות שה לבית לכל משפחותיכם, וביום
הארכינה עשר תהיו אתם הראשונים לשהם הפסח,
ותקחו אונדת אנוב ומבלחם בדם והנעתם אל המסקנה
וגו', ולכן לא הזכיר רבר מתחילה ולא מהמצוה ולא
איסור החמץ או רבר אחר, כי כבר הניד להם המצוה
בשלמותה, ולא הוצרך עתה כ"א לזרז הקנים הרורים
בעם שהם יתחילו לעשות הדברים שיש בהם סכנה
מפאת המזרים, וכדי שחמץ העם יקחו לב ומתם
יראו וכן יעשו, כי העם ילך המיד יקחו תנולות,
והחזיקם עוד שאף מצריים להיות בוסת בה' לבלתי
יראים מהמזרים בלקיחת חשה ושיחיתו ונתינת חרם,
בכ"ו צריכים שלא יצאו מפתח ביתם כלילה, והוא
עד הבקר ללכת בתוך העיר, ונתן מעם לזה באמרו
ועברו ה' לנגוף את מצרים וראו את חרם ולא יחן
המשחית וגו' ר"ל שפאזות שעה שהם יאכלו או
הפסח יכה ה' את כבורי מצרים, ובני ישראל בזכות
אוהה מצוה יצילו ולא יהיה נגף בבתיכם, אמנם
האזהרה שלא יצאו מפתח ביתם עד בקר אפשר שהיה
כדי שיחיו עסוקים בעשיית מצוה הפסח בחלכתו
ולא יפנו לדבר אחר, וחז"ל למדו מה כי משגיחין
רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין טוב לרע או
בין צריך לרשע, ר"ל שיצא הקצף מלפני ת' החל
הנגף ואין ראוי שיתעברו החיים עם המתים פן יספו
במתאחם, ואולי כיון ג"כ בזה שלא יצא מפתח ביתם
בעבור המזרים שלא יראו אותם בעת קלקולם בכבת
בבורות ויתחרו ריב עמהם לומר אתם המיתם את
עמנו, וכדי להרחיק מן הכיעור ומן הדומה לו צוה
איהם: ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר,
ואם תאמרו אע"פ שלא נצא מבתינו מי הוא המנוע
שלא יכא המצרי במרת נפשו על בנו אל בית היחורי
לחרוץ? לזה אמר ולא יכא המצרי למשחית לבוא אל בתיכם
לנגוף, והמשחית הוא אנשי מצרים שהבטיח ה' שלא
יבואו אל בתיכם של ישראל לחרוץ ולאבר אוהם
על רבר קרבן פסח ולא על מכת בבורות, כי כלילה
החאו יהיו משומרים מכל המזיקין, שהש"ת ישמור
על פתח ישראל למלכו מן הנגף והמכה ולא יחן יכולת
לחמצי לבוא אל בתיכם לנגוף, ולפי שהדברים
המסוכנים אשר יחרשו אנשים את נפשם עליהם

חיה שיעשה בן כי לכל העם הובת המצוה ולמה
רברת ביהור לקנים? ומה הענין שאמר משכו וקחו
לכם? ובתב חרב הנ"ל שקרא משה לקנים והם
אספו אליו כל העם ואז אמר משה לכל ערת ישראל
משכו וקחו לכם, כי לא היה הדיבור ההוא מיוחד
לקנים, והיא דעת רבי יאשיהו במכילתא, ורבי
יונתן אמר שהיה הדיבור ההוא לקנים בלבד, ושהם
ידברו אל העדה, והנה אתה רואה כי לפי דעת שניהם
העיקר הסר מן הספר, והשלישית מה ענין וילכו
ועשו בני ישראל כאשר צוה ה' את משה, אם לקנים
אמר המצוה ראי חיה שיאמר וילכו ועשו לקנים
כאשר צוה משה, ולא כל ישראל כאשר צוה ה' את
משה ואת אהרן, כי הם לא שמעו המצוה לא מפי
משה ולא מפי אהרן, והנראה לי בזה הוא שהאל
ית' ביום ראש חדש ניסן צוה למשה ולאחר על חג
הפסח ככל חוקיו ומשמיו שהיה המצוה הראשונה
שנצטוו בה ישראל, וצוה שיעשו אותה במצרים,
והודיע להם ג"כ שהיה חג זה להם הוקת עולם
לזיכורם, כמו שמפורש בפסח, ואין ספק שמה
אמר מיד לכל ערת ישראל המצוה הזאת כמו שצוהו
ה' ולא השמים רבר ממנה ואין להחמל על אשר לא
סיפר הכתוב שאמר משה לישראל את המצוה הזאת,
כי הנה בכל מצוות התורה תמצא וירבר ה' אל משה
דבר אל בני ישראל, ולא הניד הכתוב שמה סיפר
המצוה לעם כמו ששמע, כי בידע שלא יעבור משה
על דברי ה' ובודאי ידבר לעם את אשר צוהו עליו,
ולכן נראה שלא באה נזכרה משכו וקחו לכם לספר
להם את המצוה שנאמר לו, כי כבר שמעו אותה כל
העדה מפי משה, אלא ראה משה רבינו ע"ה לצוות
לקנים שהם יזכרו במצוה זו, והם יתחילו ראשונה
בלקיחת הפסח, וכן בשחיטתו ונתינת חרם על הפתח
שהיו מהרברים היוזר מסובגים, ולכן השש שהיה
הרבר בעיני העדה קשה לעשותו מפני הסכנה, כמו
שאמר הן נזכה את התעבת מצרים לעינינו ולא
יסקלנו, והיה זה לפי שכבר נתפרכם להם שמל
מלה חשפית עליהם יקר וגדולה באמצעות הכבוד
ועליו שהיו נוהגים במקנה ההוא שנקרא שטו עליו
והוא בדמותו ובצלמו, והיו הרשבים שהנוגע באחד
אחוז מן חשבים או מן העצים כנוגע בבת עינו של
אלהיהם ואחז דתו לחימת, ועתה כי יראו עולם המוך
ברגע קמן שחיתורים האומללים ישלחו יריהם במקנה
הנבדד והנעבד והמקבל השפע העליון, וכי עם כוז
ושטו כוז ירשו כי בעדר אשר בחרו המצריים להם
לאלהים, ולזה איש שה לבית אבות, וכברתי סמתי
יאסור אותו לעיניהם ויתנתו במשטר שלשת ימים
ואין לאל ידם לחסירו משם, ויוטו יבאם ושהם אותו
למנוי בעדר השמש באחרים, ודמיו וקנים על כל
דלת תעל כל מוחה אחד מושע, וכדי שכל דואי
יבירוהו אינו נאכל אלא צלי, נלח לכל בצורתו ראשו

בנבדה ובמלחמה הם נזכרים תרשמים לכבוד ולחפזות העושים אותם, כמו שאמר דוד כשבא על ירושלם ללזכרה, כל סכה יטוסי בראשונה יהיה לראש ולשר, לכן אמר משה לקנים ורשמתם את הרבר הזה, לחק לך ולבניך עד עולם, והוריעם בזה שהיה המצוה הזאת לרדות ולכן ראוי שיתחילו בה הנדלים מתוך העם, ובסוף הפרשה חזירי הכתוב שאף שהיה משה מצוה לקנים בלבד, הנה העם כלו שהיו שמה היו כורעים ומשתחווים לפניו כאילו אמרו אדונינו! נחנו נעבור הלצים וכולנו מוכנים לקיים את המצוה, ואין ראוי שיתחילו בה חוקנים, כי אם כל העם יחד, זה הענין שנאמר ויקוד העם וישתחוו וילכו ויעשו בני ישראל כאשר צוה ה' את משה ואת אהרן בן עשו, ר"ל שעם היותו מדבר לקנים, הנה כל ישראל אשר שמעו דבריו השתחוו לפניו בתלמיד הנפטר מלפני רבו, וחלכו לעשות המצוה בכל הלכיה כמו שנצטוו בה משה ואהרן, ולא חבו למעשה החוקנים וקדמיתם, כי כל העם מקצה כלי מורא ופחד הלכו לקיים את המצוה, ובדרך הזה מכארת הפרשה בפי משומה והתורה הפסקות אשר תעידותי בה.

האמנם כמה שנאמר בפרשת חיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם, ראה המגיד שהאמר הזה היה מאויב סתורף ה' רשע בעתה אפו כל ירדיו, אין אלהים כל מויתותיו, והנה שלשה רבדים הביאו את המגיד ליהם את המאמר הזה אל הרשע: הראשון שלא אמר הכתוב בזה בלשון שאלה כמו שאמר במאמר החכם כי ישאלך בנך מה ונ' ובהם נאמר כי ישאלך בנך, אבל בזה המאמר לא נזכר לשון שאלה ב"א אמירה והיה כי יאמרו אליכם בניכם, ר"ל כאשר בניכם שהיו ראויים שישאלו וילמדו מאבותיהם ליראה את ה', הם בנים סוררים ולא ידברו בדרך שאלה אלא בדרך בפייה וערעור, כי יאמרו אליכם מה עבודה הזאת לכם, ובכך השרמש הכתוב בלשון אמירה לרבר מנוגה, כמו שמצינו בבני נר ובני ראובן בכנותם המזכה בעבר הירקן באסתר מראנה מרבר עשיו ואת לאמר סתור יאמרו בניכם לבנינו מה לכם ולה' אלהי ישראל ונ', וכן אמר הנביא הוי האוסרים לרע מוכ ולמוכר רע, תאמרום ימיה יחיהם מעשהו, והחכם שלמה אמר ואמר לרשע צדיק אתה יקבוהו עמים, כי תמיד יבוא הלשון אמירה על הקנמור והמאמר המנוגה, לא על השאלה בכנות מוכת, והסכה השניה לפי שלא אמר מה העבודה הזאת אשר צוה ה' אלהינו אתכם כמו שאמר חנן החכם, שבתחלת דבריו הורה היות המצוה היתה אלהית, ואם הבנים האלה הויה אוסרים מה העבודה הזאת אשר צוה ה' אלהינו לכם לא היינו תושבין למלת ל כ כ כ כמו שלא חששו על מלת אתכם שאמר החכם, אבל הרשע הזה באמת

בפר שהמצוה היא אלהית ולכן לא אמר אשר צוה ה' אלהינו, והסבה השלישית מפני שהבן התוא לא קרא את המצוה הזאת ערות או חקים או מיספמים, לפי שלא האמין היות בה ערות יציאת מצרים, ונ' בפר היותה משפט צדק, נה לא האמין שהיה חק ונזירה המלך, אלא אמר מה עבודה הזאת לכם, ובין בזה המאמר שני רבדים ושתי כפירות, האחת שלא היתה מצוה אלהית ולא צוה אותה ה', אלא הם מעצמם סדרו אותה, חזו שאמר מה העבודה הזאת לכם שחזו כפירה בפועל, ובפירה שניה בענין התבליט, כאילו אמר אין זו עבודה לנבדה ולא זכר לחסדי ה', ואינה עבודה רוחנית בתפלה ועיון התורה, אלא היא עבודה עשירה לתועלתם שהאבדו כביש בן שנהו רך וסוכו צ"א אש ותשתו ארבע בוסות עליו, הלא זאת העבודה היא לכם ולא לשמים, ולפי שיש בזה שתי כפירות לכן אמר בלשון רבים והיה כי יאמרו אליכם בניכם, כאילו היו בכאן בנים סוררים בנים משהיתם בכפירות שונות, ולזה בפרשה הזאת נזכרו בנים בלשון רבים ובשאר הפרשיות באו כלם בלשון יחיד, מעם אחד כי שאר הפרשיות באו בלן בלשון יחיד קרש לי כבוד, והיה כי יביאך ה' ותרבת את העבודה, שבעת ימים תאכל מצוה, כל הפרשה באה בלשון יחיד, ופרשת החכם נ"ב באה בלשון יחיד ואמרת לבנך, אבל פרשת משכו וקחו לכם היתה לקנים ובאה כלה בלשון רבים, ומפני זה נזכרו בה הבנים נ"ב בלשון רבים, והיה כי יאמרו אליכם בניכם, הנה כפי כל אחת משהי בחבניות האלה הותר הפסק אשר בשער ב"ד, ולפי שהכפירות הן שונות במאמר הרשע מה העבודה הזאת לכם, לכן השיבה התורה על שתיהן, אם בענין הפועל והמצוה אמר ואמרתם ובה פסח הוא לה' כי הוא צוה בה ולא אנחנו, וכן בענין התבליט שהשיב הרשע שנעשה זאת המצוה לאכול לשבעה ולמכסה עתים, אינו בן, ולכן צוה השית' שלא יאכלו את הפסח ב"א על חשובע, ברי שלא תמצא באיחיותו שום הנאה נשנית בי אם קיום המצוה סמאת עצמה ותכליתה, שהוא לזכר שפסח ה' על בתי בני ישראל בנגפו את מצרים ואת בתיו הציל, וזכו ביארה התורה לרשע על מלכר חומר המצוה אשר לפניו יש פועל ותכלית אמייה בה, ומכוסלים הם ערעוריו ובפירותיו, והנה המגיד לפי שראה שבין הרשע בסלות, "לכם" שתי הכפירות האלה אמר אף אני בסלת לכם אדרוש דרשה שלשית והיא שפי בסיל מתחת לו, ואמר מה העבודה הזאת לכם להצטא את עצמו מן הכלל שלא יבא בקהל ה', כי המצוה ניהנה למוכים ולשרים בלבותם ולא לרשע, לכן אמר, "לכם ולא לו" והוא מרבר המגיד, ולזה אמר, ולפי שהצטא את עצמו מן הכלל, ולא היתה היצאה מן הכלל בקיים המצוה ב"א באמנותו, ובכך שאמר, בפר בעיקר' שהעיקר הוא היות המצוה

האמנם כמה שנאמר בפרשה חיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם, ראה המגיד שהאמר הזה היה מאויב סתורף ה' רשע בעתה אפו כל ירדיו, אין אלהים כל מויתותיו, והנה שלשה רבדים הביאו את המגיד ליהם את המאמר הזה אל הרשע: הראשון שלא אמר הכתוב בזה בלשון שאלה כמו שאמר במאמר החכם כי ישאלך בנך מה ונ' ובהם נאמר כי ישאלך בנך, אבל בזה המאמר לא נזכר לשון שאלה ב"א אמירה והיה כי יאמרו אליכם בניכם, ר"ל כאשר בניכם שהיו ראויים שישאלו וילמדו מאבותיהם ליראה את ה', הם בנים סוררים ולא ידברו בדרך שאלה אלא בדרך בפייה וערעור, כי יאמרו אליכם מה עבודה הזאת לכם, ובכך השרמש הכתוב בלשון אמירה לרבר מנוגה, כמו שמצינו בבני נר ובני ראובן בכנותם המזכה בעבר הירקן באסתר מראנה מרבר עשיו ואת לאמר סתור יאמרו בניכם לבנינו מה לכם ולה' אלהי ישראל ונ', וכן אמר הנביא הוי האוסרים לרע מוכ ולמוכר רע, תאמרום ימיה יחיהם מעשהו, והחכם שלמה אמר ואמר לרשע צדיק אתה יקבוהו עמים, כי תמיד יבוא הלשון אמירה על הקנמור והמאמר המנוגה, לא על השאלה בכנות מוכת, והסכה השניה לפי שלא אמר מה העבודה הזאת אשר צוה ה' אלהינו אתכם כמו שאמר חנן החכם, שבתחלת דבריו הורה היות המצוה היתה אלהית, ואם הבנים האלה הויה אוסרים מה העבודה הזאת אשר צוה ה' אלהינו לכם לא היינו תושבין למלת ל כ כ כ כמו שלא חששו על מלת אתכם שאמר החכם, אבל הרשע הזה באמת

אלהית ולא אנשית. ולכן אמר הסניד. אף אתה חקתה את שניו בלומר מלבר מה שהשיבתו התורה תשובה אמיתית על כפירותיו. אף אתה השומע בפירח ספיו ענה בסיל כאולתו. חקתה את שניו. והשיבתו כפי הררשה השלישית. ואמרו לו בעבור זה עשה ה' לי ולא לך. ר"ל אמור לו כי בעבור קיום האמונה שהיה לי בה' ובעבור עבודת המצות הזאת איך עשיתי כמצרים חללתי תבואת עשה ה' לי הסד נרול כי הציאנו ממצרים וחצילני סנגף הבכורות. ואהה אויב מחרף ה'. אילו היה שם לא היה ננאלי לא היה זוכה להנאל. כי היה סת באותם ימי החשך שמתו בהם פושעי ישראל לכל יראו כנאולה ה' ותשותתה. ולמדנו מה בענין השפעת ה'. כי לא לבר שחוא ית' סבחין בין עם לעם כמו שאמר הכתוב כננמו את מצרים ואת בנינו הניל. אלא שהוא סבחין ומבריל נ"ב בין איש לאיש מתאוסה עצמה לתת לאיש כרדיו וכפרי מעללי. שפסוק בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים כא בפרשת שאינו יודע לשאול. ולקחו הסניד בהלואה משם כרי לחרף ולגרף בו את הרשע כדי רשתו. ובשאינו יודע לשאול נררש מהכתוב רק מלות "בעבור זה" (ע"י לחלו) ושאר חלקי הכתוב שהם "עשה ה' לי בצאתם ממצרים" ררש כרשע. וכאילו אמר אם אין לו ענין אצל שאינו יודע לשאול תנתו לענין רשע. וכבר אמרתי שאין הררשה הזאת כיאור הכתוב באשר הוא שם. לכן אין להקשות עליו איך תביאו מפרשה אחרת. כי הסניד רצה להקשות שני הרשע ומתלעות אויל על נרשו בה'. ולא חשש אם לקח הפסוק מפרשה אחרת. ובוה נתבאר המאמר והותרו הספקות אשר בשער כ"ז כ"ח ושער עשרים ותשעת.

תם מה הוא אומר מה זאת. ואמרת אליו בהזק יד הוצאנו וכו'. וררשות האלה שררש הסניד על התם ושאינו יודע לשאול תמצאם בסוף סדר בא אל פרעה במצות קרש לי כל בבור פסר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה לי הוא. ואמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים ונר ולא יאכל חמץ ונר שבעת ימים תאכל מצות ונר מצות יאכל את שבעת הימים ונר ונתרת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים. והיה לך לאות על ידך ונר. והפרשה הזאת ררש הסניד על ושאינו יודע לשאול. ואחרת באה מפרשה אחרת והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני ונר והעברת כל פסר ונר והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת ונר. והיה לאות על ידך ונר. והפרשה הזאת מפרשה הסניד על התם. ורש לענין בפרשיות האלה. ראשונה אם אמנם באה הדבור למשך לאמר קרש לי כל בבור ונר למח כאשר בא משה רבינו ע"ה להניד המצות הזאת לישראל לא זכרה כמו ששמע שהיא קירוש הבכורות. וחזכיר במקומה מצות מצה

והוא יאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים ונר ולא יאכל חמץ ונר שבעת ימים תאכל מצות ונר מצות יאכל את שבעת הימים ונר ונתרת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים. והיה לך לאות על ידך ונר. והפרשה הזאת מפרשה הסניד על התם. ורש לענין בפרשיות האלה. ראשונה אם אמנם באה הדבור למשך לאמר קרש לי כל בבור ונר למח כאשר בא משה רבינו ע"ה להניד המצות הזאת לישראל לא זכרה כמו ששמע שהיא קירוש הבכורות. וחזכיר במקומה מצות מצה

בארץ מצרים ונר ע"כ אני זוכה לה' כל פסח רחם.
הרי שמעתי כי הכן התם שאל על כללות הענין שהתא
הפסח המצח והכבודות, אף כי בתם לכבו וקוצר הכסותו
לא ידע להבחין ביניהם ואמר מה זאת, והוכיחה התורה
שהיה זה בתם לכבו ולא נמח למינות או שיש איזה
מינה וקנסור בלבד, והראיה שהוסיפה התורה לומר
עליו ולויה לאות על ידך ולתוספות בין ענין כי בחק
יד התאנו ה' מצרים, ולא יפול מאמר זה ב"א על
התאב למצוות ה' ולא נמנע סחן כי אם סמאת
המיסותו וקוצר הכנתו, ולפ"ו אף שבאה שאלת החם
בפרשה בכורות, היתה שאלתו ביהוד על יציאת מצרים,
כמו שנראה מדברי התשובה, ובאה בתום לכבו כפי
מה שהשיבה לו התורה, ושאינו יודע לשאול רש
המניד מתפוסק בעבור זה כפי ענינו, והסב תנחתו
שחאה בלי פסח, לפי שהבין השאלה עם תכנתו
התוספת בלבד, ולפי ששניהם התם ושאינו יודע
לשאול לא נמצאו להם עץ כ"א קוצר ידיעה, לא
בתפארות ההכמה כמו התבם ולא ברשע ופסע כמו
תרשע, לכן הסתפק המניד לחשיב עליהם מה שהשיבה
תתורה ולא הוסיף לומר עליהם אף אחת כמו שעשה
בכח התבם והרשע, והותרו עם זה הספקות אשר
בשער שלשים, ל"א ול"ב ושער ל"ה.

מתחלה עובדי עבודה זרה היו
אבותינו ועבשיו קרבנו תסוקם
לעבודתו וכו', אחר שהזכיר המניד דרשה התבנים,
ע"פ הדברים שבארת, מתחלה עתה בענין התנחתו,
ותחלתו בנות כר לסיים בשבת, והנה בתחלת דבריו
אומר מתחלה עובד ע"ז היו אבותינו ועבשיו קרבנו
הסוקם לעבודתו, ומזכיר קריבת ה' שהוא יתר שהכל
תלוי בו ומקור הטובות והתסרים בלם, ומביא ראיה
מרביר יהושע על שליחם חסרים נרולים שעשה הקב"ה
עם אבותינו עד להפליא, והם שאברהם בתחלתו לא
היתה לו ירושה תחלת ארצות, וג"כ לא היתה לו
אמנה אלחית, ולא היה לו זרע ותולדות בנים כלל,
כי הוא היה נערד מכל אלה, עד אשר בהטלת ה'
עליו השלים ככולם, הוה שאמר בעבר תנחתו קרבנו
אבותיכם מעולם, ד"ל אחם עם בני ישראל דעו יא
וראו שארץ נבען אשר ירשתם ותתנהלתם בה לא
היתה לכם נחלת אבות, כי אבותיכם היו יושבים
בעבר הנחר ולא בארץ כנען, כי שם בן נח שיצא
מן התיבת הוא וכל תולדותיו עד אברהם נתישבו בעבר
הנחר בבבל, ולזה תזכיר תרח אבי אברהם, לפי
שמסנו נפרד אב הכח נרים, וכו' לחדעש שאבותיכם
היו נעדרים מירושה הארץ, עוד הזכיר ההעדר השני
שהיה לתם מתאמנה האלחית, באמרו ויעבדו אלילים
אחרים, רצו לתרח ולנחור אשר הזכיר, כי האבות
הקודמים להם היו צדיקים ורק תרח אבי אברהם
ותנור אחיו היו עובדים אלילים אחרים, ואברהם היה
ראוי ללמוד מהם ולהתרדמות אליהם כאמנתם, והזכיר

ולתסרת ידיעתו אמר למען תחיה תורת ה' בפני,
ר"ל שילמד הדברים כפי משוסם מצות אנשים
מלומדה, ויהיו על פיו א"עם שלא יעטיק בשכלו, ולכן
נכתפם לחדעש הוטר המצוה בלבד, כמו שאמר
בעבור זה עשה ה' לי בצאתי מצרים, ר"ל בעבור
זה חיינו המצוה והסרור כדי שאבוא לעשות המצוה
הזאת עשה ה' לי להתיאני מצרים, הוה מת דרש
המניד ושאינו יודע לשאול את פתח לו, והוצרך לריק
בו יכול מראש הרש? יכול מבעור יום? לא אמרתי
אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפני, כי תבן
הנער והסכל חוה יאות לו לדעת רק הסבה התוספת
במצוה, ולכן יצטרך האב לתראות לו באצבע על מצה
ומרור המתחים לפניו, שהם תרבים המוחשים מתמר
המצוה, ולזאת נתיחד למרור התוספת בלילה הזה, ולא
למור הפסח שהוא ענין רחמי, יש מפרשים שאמר
ותנחת לבבך יכול מראש הרש וכו' אינו מתחשבה,
אלא שמחבר התנחת אחרי שהשלים זכרון תארבעה
בנים והשיבותם בא לחזכיר הדרשה הזאת בפסוק
ותנחת לבבך ואמר יכול מראש הרש, ת"ל משנבנם
ניסן; אי ביום תתוא יכול מבעור יום ר"ל שתאמר
התנחת ביום ששוחטים פסחיהם ת"ל בעבור זה, אבל
מה שכתבתי ראשונה הוא הנכון שעל מי שאינו יודע
לשאול נדרש זה ולא על שאר הבנים, לפי שלא
נתיחד למדום לאותו זמן לחיותו מושלם ובלתי תוסר,
ואצל שאינו יודע לשאול הוא כולו תוסר, ותנה דרש
בשאינו יודע לשאול פסוק בעבור זה לפי שהוא מענינו,
אף כי מלות "עשה ה' לי" כבר דרש אותן ברשע,
אמנם בשאינו יודע לשאול דרשו ביהוד, וברשע דרש
ברוך אספסתא ועל צד הצחות לקוח בתלומה מסקום
אחר, אמנם בבן התם בלל כל הענינים, כי בפרשה
הזאת כי יבאך ה' צוה משה רבינו על זכרון היום
ההוא בעבורת הפסח והסרור הנכבד, עמו, ומצות
המצה הוזהר אה"כ בפרשה הזאת איך יעשו הזכרון
ההוא, וג"כ בקידוש הבכורות, ולחיות המצוה הללו
כלן קשורות ומצטרות זו עם זו כי תכליתן אחת
ומכוונות ובאות לזכרון אותו היום, ונמשכות מאותו
דבור ראשון, והוה אמרו והיה כי יבאך ה' אל ארץ
הכנעני וגי' מצות מצות הבכורות באותו לשן עצמו
שצוה מצות הפסח והמצה, ולכן אמר עליו והיה כי
ישאלך בנך מתח לאמר מה זאת? כי בראותו את
הוטר המצוה ישאל על ענינה, והיתה התשובה: בחק
יד התיאנו ה' מצרים מבית עברים, תת מורת כי
תבן תתני שאל על הזכרון ככללותו אם בפסח אם
במצה ואם בקידוש הבכורות, כי ראה שהיתה המצוה
מתאחדת ככולם ולכן שאל, מה זאת, והיתה התשובה
שהפעל בלו הוא פועל אלחית, והוא צוהו, ולזה אמר
בחק יד התיאנו ה' מבית עברים, שמוסב כננה
הפסח והמצה שהזכיר, וכננה קידוש הבכורות אמר
עו ריה כי הקשה מרעה לשלחו ויתרנו ה' כל בכור

בחוץ חבנים קליפה סביב חלב שהוא העיקר. לכן נזכר כאן נחור לחודש יסחיה אחיו של אברהם והפכו ולא נבחר עמו, וכן בבני אברהם נבחר יצחק ונעזבו האחרים וסבני יצחק נבחר יעקב ונעזבו עשו, אבל יעקב לא היה כן, כי אף שהיו לו שנים עשר בנים היו בלם בחור ח', בלם היו לב סבלי קליפה, כלם היו יסודות האומה וטמורה, הנה שאמר יעקב ובניו, ומה שאמר ירדו מצרימה יבוא את כ' והותרו בזה הספקות ירשמי' בשע' ר' ולו ושע' ל'.

ברוך שומר הבטחתו לישראל
ברוך הוא שחקב"ה מחשב את הקץ
וכי' מירוש המאמר הנה אצלי הוא, שבעבור שחשב למעלה חייסודים אשר ייעד ח' לאברהם ברבדי חורע וירושת הארץ ולחיות לו לעם, ושכל אותן הבטחות נתקיימו בעקב ובניו ולא בשמאנה ובני קטורה. עם חיות בלם יצא ירך אברהם, נתן בעבור זה שבה והוראה לחי'ת באסור ברוך שומר הבטחתו לישראל, ר"ל ברוך הוא ומשובח האל ית' שיסמך אותה הבטחה שחבטיה, שמר אותה לתת לישראל שהוא יזכה בה ויחנה מסנה, ולא עשו חרעו וסאר בני אברהם. הנה חרבר בעצם שאמר משה רבינו ע"ה והיה עקב תשמען את המיטפטים האלה ושמר ח' אלהיך לך את הבטית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך, ואין הכוונה בשמירות האלה שחיי'ת יקיים את דברו ולא יחללהו, כי כל מיטפטי צדק ואמת ואין שיטפסם בחבטתו, אבל הכוונה שאותן הבטיות והבטחת החסד שיעיר ונשבע לאבות לא נתנה לשמאנה חרעו ולא לעשו חרעו, אלא שמר אותה והפרישה לתת לישראל שיזכו בה ולא אחרים, ובדרך הנה נובל למרס מה שיאמר אחר זה והיא שעמדה לאבותינו ולנו, ר"ל אותה ההבטחה עמדה ערוכה ככל ויטמרה לאבותינו השבטים בני יעקב ולנו, ובעבורה ובזכותה אנו ניצילים מכל צרה ופגע, אף כי ברוך דור ודור עומדים עלינו לבלותינו, ולפ"ז ברוך שומר הבטחתו לישראל, ענינו ששמר הבטחת אברהם לתת לישראל ולא לסאר הבנים, וחזיר רצון ח' והפצו לזכותם בחבטתה החיאה, בחיותו מחשב את הקץ ויו ליום ויזילה ללילה מה יבא וכן הקץ בדי לעשות ולקיים מה שאמר לאברהם אבינו בבטית בין הבתרים, ר"ל באותה מראה שבתר חענלה המסוללת וחזיל המסולל, שאמר לו: ידעו תרע כי נר יחיה ורעך בארץ לא להם ועבדו וענו אותם ח' שנה.

אמר יצחק: יען ויבשן המניד קיצר כאן בוכרן הגלות ומסכנתו, ומסמאה בין הבתרים הביא סופה ולא החילתה, הביא תשובת ח' לאברהם ידעו תרע ונר ולא הביא שאלתו במה ארע כי אירשנה, לכן משום שלמות המלאכה, ובדי לחיבין הדרשה על בוריה ראיתי להרחיב פה הרביר בדרוש הזה ובכתובים שבאו בהם מרמאה בין הבתרים, כדי שנעמוד על סבת גלות

אברהם בלבד ולא אמר אברהם ובניו כמו בעקב, רמז שהיה יחיר ועקר סבלי בנים, ועל שלשת החסודים האלה שחיו לאברהם: סמחלת הארץ, משלמות האמונה, מקנין הבנים, אך חקב"ה בחסוד הנרול חמל עליו וחברלו סמח, לכן חזכירו בראשונה מפני מעלתו, ואמר ואקח את אביכם את אברהם, ר"ל הלא אחים היו אברהם ונחור, ובחתי לעבורתי ולסגולתי את אברהם ועקבתי את נחור, הנה החסד העליון באמונה, ועליו ביון בתחלת המאמר באסור ועכשיו קרבנו המקום לעבורתי, כי הקריבה חיתה בשלוקה את אברהם ובחר בו והנישו לעבודתו והוא מאמר אמתי בלי ספק, כי האדם לא יקרב לבוראו ב"א אשר יקרבנה ויקחה ח' לו, וכמאמר המסודר אשרי הבחר ותקרב שיכון חצירי, ואמר חנניא והקרבתי ונניס אלי, כי מי אשר ערב לבו נשבע אלי, עוד חזכיר חסד השני אשר עשה עמו במחנת הארץ, ועליו אמר ואוליך אותך בכל ארץ כנען, ר"ל הולכתיו בה לתת לו חוקה עליה, וכמו שאמר קום ההלך בארץ לארבה ולרחבה בין יך אתננת, עוד חזכיר חסד השלישי, והוא שעם חיות אברהם ושרה כסבעם עקרים בכ"ז חרבה את זרעם, רוצה לומר שנתן לאברהם זרע ונחרכה חרעו כזמן סעטס חפלא ופלא, כמו שנאמר וארבה את זרעו, ואמר עוד ואתן לו את יצחק, כלומר שלא נאסרה חרבה וארבה את זרעו על שמעאל ובני קטורה שחיו זרעו של אברהם, שמחם יצאו הישמעאלים ובני רחן אשרים ולטמיס ולאוטים ויתר האומות שהם רוב חלקי חייסוב, כי לא עליהם אמר וארבה את זרעו, כי כלם נחשבו כקליפה להנעו וחלב שבה, לכן חזכיר את העיקר וחלב באסור ואתן לו את יצחק, כי בו בחר ח' ולא בשאר האחים, כמו שאמר כי ביצחק יקרא לך זרע, וחזכיר עוד שכמו שהיו לתרע שני בנים אברהם ונחור ובחר ח' באחר סחם אברהם ועזב את נחור, וכן לאברהם היו בנים רבים ובחר ביצחק ועזב שמעאל עקר קטורה, וכן היה הענין ביצחק שעם חיותו עקר ורבה אשתו עקרה נפקדה בדרך נס ותולדו להם יעקב ועשו, ועם חיותם אחים בחר ביצחק ולא בעשו, וכמאמר חנניא הלא אנה עשו ליעקב נאם ח' ואוהב את יעקב את עשו שחשבו, ולכן אף כי שניכם בני האבות אעפ"כ לא נשנתו ביערד אבותיהם, כי הוא ית' נתן לעשו חר שיער לרשת אותו, ר"ל שנתן לו זה מתנה בער ובזכו בדי להרחיקו מעל יעקב, באופן שעקב ובניו ירשו בנחלת אברהם ויצחק בירשת הארץ הנבחרת צני הנה לכל הארצות, שו חיות המנוחה והנחת האמיתית הנפשיית והנופנית, ובדי שיזכו בה יעקב ובניו לכדם נתן ח' לעשו תמורתה את חר שיער, והתבונן מה שאמר המניד, ויעקב ובניו שחודע לנו יתועש שר צבא ח' בזה שיעקב חיתה סמנו שלמה, כי הנה תרע ואברהם בני יצחק בן בנו בעל חיות

לזרע נתיני וכו', והיה ראוי שיזכיר שם לשון ירושה או לשון נתינה. ועוד שאם אברהם שאל על נתינות הארץ והחמרת ירושתה ועליו בא הברית בזכות הקרבנות, מרוע לא נתקיים הברית ב"ז שהקרבנות לא נתבטלו? ואיך בא צד האויב בשערי ירושלים ותלתה יהודה מעוני וסרוב עבדה? הלא מעולם לא שמענו שגלו יהודה ישראל על ביטול קרבנות ב"א על ע"ז נלי עריות ומכירת דמים. השאלה השלישית שראוי לשאול בפרשה זו על אמרו בסמ ארע כי אירשנה, כי אם כיון לשאול אות היה לו לומר בסמ חקיקו הסלך מה אות כי אעלה בית ה'? וגם לא מצינו כן שנתן לו האל ה' אות כלל. ואם לא בקש אות כי אם חזק וקיום ברית שירשנה ולא ינרדם חסא ורעו לא תשובת נ"י הארץ ברברי הספרשים, א"כ לא היה ראוי שיאמר במה ארע כי אירשנה כי אם השבעה לי ביום, או ברית נא לי ברית, כי לשון בסמ ארע אינו מורה על החזקת וחקיקים ב"א על תדוש ידענה אשר לא נתחדשה שמה. השאלה הרביעית, באמרו ענלה משולשת ועז משולשת ואיל משולש ותור וגחל, קשה לסמ לא היו התור והגחל משולשים בכחמות, כי אם מירוש משולש שלשה סבל מין ברברי רש"י ורלב"ג ורמב"ן ז"ל, היה ראוי שיבאנו נ"כ מהתור והגחל שהם אפרוחי חיותים שלשה סבל אחר סמן, ואם חסידות משולש הוא, כן שלש שנים או שלשה חרשים או שלשה שבועות או ימים, אם לא יחיו נ"כ התור והגחל משולשים? השאלה החמישית באמרו ויבחר אותם בתוך ואת הצפור לא בתר, אם היה הכרית ההוא תבתייה כמ"ס חענל אשר בריתו לשנים ועברו בין בתריה, היה צריך שיבחר כל תב"ה ש"א לתכלית הברית?—הראוי שתור כי במשל המראה הזאת באו שתי דעות, ועל שניהן חזיר רש"י ז"ל בפירושו, האחת רצו לקרבנות שיעשו ישראל מחמנים האלה שבכותם יירשו את הארץ ונחלות, ולדעת זו נמשכו הספרשים כלם, ועליו אמרו בבראשית רבה שהראת לו הקב"ה לאברהם שמבדילין (בסימנים) בעולת הבחמה ואין מבדילין בעוף, והדעה הזאת אינה מתישבת אצלי כפי משם הכותבים, לפי שלא זכו ישראל לירש את הארץ בזכות הקרבנות, ולא נזכר זה בכתוב כלל, אבל נזכר שזו בה מפני שבנות האבות, והקרבנות נצטוו עליהם על כונה אחרת, כמאמר הנביא לא רברתי עם אבותיכם ולא צויתים ביום התיצאי אותם מארץ מצרים על דבר עולת חובה, כי אם את הדבר הזה צויתי אותם לאמר שמעו בקולי וגו', ואספן המשובר אמר לא על זבחיך אוכיתך וגו', לא אקח מבייתך פר וגו' וזה לאחלים תדע וגו' וקראני ביום צרה וגו', שכל זה מורה שלא היו הקרבנות ב"א על חבונת השנית, וכמו שפירש הרב המורה בחלק שלישי פרק ל"ה, וא"כ איך נאמר

כפי האמת, ומסנה נעמוד על חסרי ה' כנאלתנו וספרות נמשנו ועם זה נבין ענין יציאת מצרים בסכותיה ותחלובותיה, וכו' לחיישי' לפני חרדך בדרוש הזה אעיר על הספקות אשר יתחייבו במראת בין הבתרים המתחמקות לעניניו זה, ראשונה, במה ששאל אברהם במה ארע כי אירשנה, כי לסמ לא שאל אות על העיקר שהוא חזק שהיה סיערו עליו ושאלו על ירושת הארץ הנמשכת אחריו? והנה הרמב"ן והרלב"ג והר"ן שלשם הסכימו שיעיד הזה מחזק היה הסבה לאברהם לכדו ולכן לא שאל עליו, כי ידע בעצמו שלא ימנעו המאנו, וגם כי הייעוד הטוב אינו תור, כמו שקבלו חז"ל כל ייעוד שיצא מפי הקב"ה לטובה אפילו על תנאי אינו תור, אבל בירדשה הארץ אף שחיה טובה לישראל היא נ"כ עתה ודעה לעממים, ואולי ישנו בתשובה כאנשי גינת, ולזה תהדך אברהם לשאול אות ברית על קיומו כדי שלא תמנע ירושת הארץ לזכות הכנענים ולא בשביל המאנו בני ישראל, ופלא הוא כי האנשים השלמים האלה הסכימו כלם מה אחד לדעת מוסעה כזו, כי באמת הייעוד עם הברית כמו בלתי לא ימנע התחורה מורע בזכות המקבלים, כי איך אפשר לומר שבכבוד הברית זה שעשה הקב"ה עם אברהם יעל מאנשי הארץ דלתי ההשובה? הילל לאל מרעע שדי מעול? ושנית למח שאל אברהם במראה הזאת אות על ירושת הארץ ולא שאלו קודם לזה בשאר הייעודים שהבטיח השי"ת עליהם? וכבר התחבטו חר"י בנ"כ מסבילי א"ל לחשיב על זה, באמרו שקודם הייעוד הזה לא יער הקב"ה לאברהם ב"א על נתינת הארץ, ובכאן שאל על ירושתה, שהירדשה היא החמרת בניו בה לנצח ולא יסחו מסנה בסבת עבירות שיעשו, תור שאמר במה ארע כי אירשנה, ר"ל באיזה זכות יחמידו בירדשה? והשיבו השי"ת שבכות הקרבנות יתמידו כי בהם יתכפרו עונותיהם, עכ"ל. ונראה שדיק זה מדברי רש"י ז"ל שכתב הודיעני נא באיזה זכות יתקיימו בני בארץ, ואמר לו הקב"ה שבכות הקרבנות, אבל הדעת הזאת היא אצלי דבר בטל, לפי ששם ירושת לא יורה על הנתינות והתחמדה ב"א שירשנה היורש כד אמר מות המוריש סבלי התבוננות אם יחמיר בירדשה או לא, ובסמותו ותורשתי עונות נגור, אשר יורשך כמשל אלהיך אותו תירש, ובאמת יורה יותר לשון נתינה על הנתינות משלש ירושת, כי הרב הניחן לארס כמתנה הוא לער כי הנותן לא חשאי לו שום זכות במתנתו, ועוד כי קודם לזה כבר נאמר לאברהם אתה תהיה לזרע מעט על ירושת הארץ, לך אתננה ולזרעך ער עולם, ובאמרו ער עולם מורה על הנתינות, כמו ומשעלם וער עולם אתה אל, וכן פירש הרמב"ן, ועוד שאם נאמר כי במראה הזאת היה הברית על ירושת הארץ ולא על נתינתה, א"כ איך אמר בסוף המראה ביום ההוא ברת ה' ברית את אברהם לאמר

בכפם, תל כיתא בזה נאמר אבות יאכלו בוסר ושני בנים חקחניה. וקשה נ"כ למח היה חלול במצרים יותר מכשאר הארצות? וכבר נתנו החכמים ע"ז מעשים אך הם הלשים סאד. אסנא הרסב"ן הביא בזה דעת רבינו וזאת שהיה אברהם בשתביא אשתו הצדקה למצרים כנפין באמרו אחותי היא סמדר שיהנהו. וזמא נ"כ בעאנו מפני הרעב מארץ כנען אשר בחר בה ה' ואשר הוריש לנרע אחרי, והיה לו לבסוף בה' שברעב יפדנו מסות. ועל זה החסא נגזר על זרע חלולת במצרים. סמס הרשע שמת המשפס. אבל לפ"ז נעשו בני אברהם כען אביהם ולא נעשו החוסא בלל רק הנקיים. ומלכר זה כבר הבח על קרקו הר"ן באמרו שהדבר הזה היה אחר מהנסיגות שנחנא אברהם ועמד בכלם ואיך יחשב לו זאת לשון? ואם באמת היה חוסא ברכר הזה, איך שנה באולתו בבואו אל ארץ אביסלך חזר לומר שם נ"כ על שרה אשתו, 'אחותי היא'? והנה הביא הר"ן דעת המשי שאמר שלא היה חלול על חסא בלל כ"א להכניע לבתום של ישראל כפי שיחיו ראיהם לקבל את התורה, ושהיה זה ככלל יסורין של אבות, וגם זה איננו שוה לי. כי יסוד הרעה הזאת מסופק סאד, וכבר אמר חז"ל אין מיתה בלא חסא ואין יסורין בלא עון, וכתב הרב בספרו ח"י סב"ד, שזו היא דעה אמתית וגם הרסב"ן בשער הגמול שלו מרחיק סאד שיבואו יסורין בלא עון. והנסיק שבהיה הרב לראיה אינה מענה, וכברו בסקומו מונה, כי הוא מונה בכלל הנסין בשלא יראו הרע והיסורין לפתע אחר שהיו מעותרים לכא בענין העקרה. ועוד כי אף שנודה באיש יחיד שלפעמים יבואו עליו יסורין להטיב לו באחריות, אבל איך אפשר שנאמר זה באומה בכללה המושגת מחש"ת שחבא במרת ה' ליד נלות בלי עון קודם? השאלה חשמינית באמרו וידי חשמש לכא ותרדסת נפלה וגר. קשה כי לא מצוין בנבואות אברהם שיזכר הכתוב חעת מחיוס אשר הל עליו שעת הנבואה, ואין בהנבול חוסק תעלה כלל. וכתב הר"ן שחנביל הכתוב חעת מחיוס מצד שראה חקב"ת להעביר לפיד אש בין הנורים אחרי שישחק לגמרי, לפי שאמר האש יורש בחשכת הלילה יותר מאשר יורש כיום, כמו שאמר חז"ל שראי בטהרא לסאי אחני, רק חיות זה סמס נאות בפסוק וידי חשמש באה תעלסח היה והנה חנור עשן ולפיד אש אשר עבר, שהיביר שם שהיה העברת האש בלילה להיוותה יותר מורגשת, הנה לא יצדק באמרו כאן ויהי חשמש עליו, כמו שלא נזכר נאות העברת הלפיד אש. רק אמר לאברהם ידעו תדע כי נר יהיה ורעך וגר ולהתודעה הזאת לא היה צריך להנביל חעת מאותה סבה שכתב הרב. השאלה התשיעית באמרו ועברום וענו אותם ארבע מאות שנה, וידע בדברי חז"ל שהיתה העבדות במצרים רק מאות

שבסמטר בין הבתרים יודיענו ה' שבזכות הקרבות ירכו בניו הארץ, וכ"ש שלא יחבן שיכאר לו פרטי הדינים שאין הכולה בעוף, חרע חשניה שתביא רש"י ז"ל הוא מדרש המדרש שהענלה רמז לאומות בכללם, וסבכתי פריז רבות, והליל רמז לסלך פרס כמ"ש האיל אשר ראית בעל חקרים, וחזקו רמז לסלכי יין והוא צמיד העדים שראה דניאל, וישראל נמשלו ליונה שנאמר יונתי בתני הסלע, ולפיכך בחר את הכחמות לרמז שהיו העמים בלים והולכים, והצפור לא בחר שהיה ישראל קיים לעולם, וגם הרעה חזו לפי שנחנה בלתי נאותה כפי הכתובים, כי אם בענלה נרמזו האויבים והאומות בול, לא היה צורך לרמז האיל על פרס וחזקו על יין אחרי היותו נבללות באומות? ואם רצה לרמז ביהוד על אלו לפי שהרעו לישראל, קשה למח לא עשה נ"כ רמז על סלך בבל שהתחריב בית ראשון ועל אדום שהתחריב בית שני, ויהיו תחיות בסמפר ארבע כמו שראה דניאל, וכמו שדרשו על אימה חשבה נדולה נופלת עליו שירסח להם. וקשה עוד לרעה זאת, למח הביא בכתוב הזה חזקו קודם לאיל ביות שפרס הנרמז באיל היה קודם יין הנרמז כען? וגם קשה על סח רמז התור אחרי שכן היונה הוא חרומו על ישראל? ועוד סח הירחונא אם אברהם לא בחר את התור והנחל אחרי שהמית אותם וזרי הם כלים כמו הבחמות? כי מדרש המפרשים כולם מסמס שהמית התור והנחל, וכן מסמס מדרש שחראא לו הקב"ה שמבדילים בבחמה ואין מבדילים בעוף, ולא יפול המאמר הזה כ"א כשהמיתם. סוף דבר שתי הדרשות לא יחבנו כפי סדר הכתובים וחוראותם, השאלה חששית, באמרו וישב אותם אברהם, קשה להבין אם זה חזר לעולם או שכן חזר היה ראוי לומר וישב אותו אברהם בלשון יחיד ולא בלשון רבים, נם קשה סח תעיל אברהם בזה שנשכ העים סעל הנפרים אחרי שנשארו אותם חפגרים ומיד כאשר ילך לביתו יהיו מאכל לעוף חשמים ולחיה הארץ? השאלה השביעית ארזת חלולת שחמס ידעו תדע כי נר יהיה ורעך, וסבא בסמ"ד נדרים (סוף פ' ארבעה נדרים) שלש דעות, הראשון לרבי אבנו שאמר מפני סח נעשו אברהם אבינו ונשתכברו בניו מאתים ועשר שנים מפני שעשה אנגריא בתלמיד חכמים שנאמר וירק את הנזכיר ליד ביתו, השני לשמאל שאמר מפני שהפריו על מדותיו של הקב"ה שנאמר במח ארץ כי אירשנה, והשלישי לר' יוחנן שאמר מפני שהפריו על מדותיו של הקב"ה מלחביא תחת כנפי חשיבית שנאמר תן לי הנפש והרכוש קח לך. והנה הרעות הללו כולן מלכר שון חלישות, עוד יכללו סמס עצום, והוא שאברהם החוסא לא נעשו כלל, וכמו שהבטיח לו ואתה תבוא אל אבותיך בשלום חקבר בשיבה טובה, ונעשו עליו הרוד השלישי וחריבתי ליתאי חלצו על לא חסס

עד הגה, ויראה מזה המאמר שלא נכנר הנסות מארבע מאות שנה לזיוחם הארץ אליו כפי הדין לחקש כל אותו זמן כ"א מסעם לפי צדיקין לא נשלם עת האמורי שינעו מן הארץ, ולכן צדיקים בני ישראל להתמסמה במצרים עד שיושלם עת האמורי, והוא דבר יד וקשה להאמין בהם חיושר האלחי, שיענשו ישראל בגלות ארץ לא סבה עד אשר יהיו הכנענים ראוים לענש, ויותר טוב היה שיחיו ישראל עומדים בארץ בנעו נרים ותושבים בשובה נחה כל אותו הזמן, ועוד קשה שיאמר כי לא שלם עת האמורי וא"כ לא היו עדיין המאנים, ואיך נגזרה עליהם תגורה קודם חקמם, ותחיל לפי נורת ישראל בגלות גזרת הכנענים בגרש שתיק בלא קריסת המא אשר לא כרת?—אלה הן השאלות אשר יפלו בדרוש הזה, ואתה רואה שהן מעצם ספור הגלות וציאת ישראל מסצרים, ושצדיקים אנהו לרעת הדברים האלה כלם על אמתתם כדי שסחם נעמוד על הסד' ה' שעשה עמנו ביציאת מצרים.

ואומר שדעתי כזה היא, שאברהם אבינו לא שאל אות ולא ברית על ירשת הארץ, כי כבר יעוד חשי'ת עליו פעמים רבות ולא היה מספק בדברו האל היללה, אסנן הספק שחיה אצלו בדבר הזה הוא אם ירשת הארץ תהיה כימי ומידו ושאיר לבניו, או אם לא יירשנה הוא בעצמו כ"א ורעו אחריז ולא ידע איזה דור מזהו יירש את הארץ, אם בנו או בן בנו או אם בא חייצור על שלשים ועל רבעים, או אם יהיה ה' עשה האסור אלפים מחזירות שאו יתקיים הייעוד, ונפל אצלו אספק חזה לפי שבראשונה אמר לו ה' לרעך אתן את הארץ הזאת ולא פירש מתי הודע וחדד אשר יזכה לכך, ואחרי הפרד לוס מעטו אמר לו כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולרעך, שמורה שבימי אברהם תהיה ירשת הארץ מידו ינחלה בניו חרש, עוד אמר לו קום תהנהלך בארץ לארבה ולרחבה כי לך אתננה, המורה ג"כ שאילו ביתור יינגת, וכן אמר לו כזה המסחר: אני ה' אליהך אשר התאמת סמור בשדים לתת לך את הארץ לרשת, לכן נפתחם אברהם ביעדים השתים, האלה אם תא נצטו יירש הארץ או דעו אחרי, ואם ורעו איזה דור סמנו ייחיה? וכאשר ראה נצחונם במלכים נרמס לו שעת לעשות לה' ואולי זו היא התתחלה שינבוא על הארץ אשר הוא עליה וירשנה? ועל חספס חזה כאח השאלה, במה ארע כי אירשנה? ירדע שמלת, כ"י תורה ותשמש על הזמן, כמו כי תבוא אל הארץ, כי ימצא בקרבך, ואמר ה' אליהם במה ארע חזון וזעת אשר אז אירשנה, או יאמר במה ארע ארץ אשר אני בעצמי או אם תהיה וירדשו לרעך אחרי, שבאו ביעוד הזה מאמרים מורים על שאני אירשנה ומאמרים המורים שזועי יירשת. וזרמיה המוכתת על חיוה זאת שאלת אברהם באמח

ועשר שנה, והעני היה פ"ז שנה בלבד, ובסדר בא אל פרעה נאמר ומשכב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה, ונראה מזה ג"כ שלא היה ה' מחשב את הקץ לקרבו אלא שהוסיף על הגלות, ואם היו שנה הגלות קצובות מאותו ית' איך אמר הכתוב בסדר אלה שמות ראנחו בני ישראל מן העבדה ורצקו וזעקו שנות אל האלהים מן העבדה, שמשמע שמפני זעקתם ננאלו ולא מפני שנשלם זמן הקץ, והנה רש"י ו"ל כתב שארבע מאות שנה מחשבוך התחילו מעת שנולד יצחק, ומדברי בעל סדר שלם הוא, והדעה הזאת בניה על מה שנאמר שאחר שיצא אברהם מחורן הור רשב שם חמש שנים, ועל הפעם האחרונה נאמר ואברהם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחורן, אך הדבר הזה לא נזכר בכתוב, והרלב"ג כתב שארבע מאות שנה התחילו משנולד יעקב והקב"ה מזה את הקץ ונאלם קודם ומנו אשר יע, והוא באמת דעה ורה מאד ומתנגדת להכתיבים, השאלה העשירית, באמרו ואתה תבוא אל אבותיך בשלום, וקשה כי אבות אברהם היו עובדים ע"ז ואיך יאמר שיבא אליהם? הלא נטול לא נבחר עב נטפס ונפשו חליה שתהיה במחיצתם, ורש"י ו"ל כתב להציל מזה חספס, למדך שעשה תורה תשובה, אבל זה לא נזכר בכתוב, ולא אמר ואתה תבוא אל אביך בשלום כ"א על אבותיך, ואף אם נודה שתה עשה תשובה מי יאמר שנה נחור אביו של תרח ותרנן אביו של נחור עשו ג"כ תשובה? והנה ביעקב כתיב שכתבתי גם אבותי וכן ברוד לפי שחיו צדיקים, מה שאין ראוי לחסר באברהם שאבותיו היו נזרים, השאלה האחד עשר, באמרו ודור רביעי ישובו חנה, וקשה אם יקרא בן לכל דור הנולד, הנה לא בא הדור הרביעי לירש את הארץ, כי צא וחשוב יצחק יעקב ירדוה פור הצרן וכלב שבא אל הארץ, הרי דור שיש? ורש"י ו"ל כתב לאמר שגלו למצרים יהיו שם שלשה דורות והדור הרביעי ישוב לארץ הזאת, שהרי בארץ בנעו היה סדר עט וזרה אתה הבריה, דכתיב לתת לך את הארץ הזאת לרשת, וכן היה כי יעקב נלה למצרים, צא וחשוב ודורותיו יירדה פור הצרן, וכלב מבאי הארץ היה זכר, וכתב עליו הרשב"ן שאינו נכון כלל ולא ביאר למה, והחשוב לפי שלא נזכר בכתוב גלות מצרים שימנה הדורות מסנו כ"א מן גרות הדע, ונה אם ימנה הדורות סמור מצרים היה ראי שיהיה יעקב בכללם והוא הדור הראשון וכלב היה הדור השמישי שבא לארץ ולא דור הרביעי? ורעת הרשב"ן שהדור הרביעי הוא לאמורי הושב בארץ, וחבל לביא נע הוא, כי לא נזכר בכתוב הכנעני שיאמר עליו ודור הרביעי, גם נזכר שאמר ישובו חנה לא יסכול פירשו בשום צד, השאלה השנים עשר, באמרו כי לא שלם עת האמורי

יִישׁוּ אֶרֶץ, וְלֹכֵן הַמִּשְׁלֵם בָּהֶם. זֶהוּ הַמֶּן הָרֹאשׁ
הַמִּדְרֹסִי וְהַמְסַל כְּמִרְאָה הָאֵל—וְהַמֶּן הַשֵּׁנִי הוּא שְׂרָם
הַשִּׁי"ת כְּעֵגֶלָה וְכֵצֵן וְכֹאֵל לְשֹׁלֵשׁ הַנִּבְיָאִים אֲהִים
אֲהֻוֹת וְרֵעִי יִשְׂרָאֵל אִשֶּׁר הוֹתִינָם מִצִּדִּים, וְהֵם מִרְם
וְאֶחָדָן רֹמֵה, וְכִפִּי "סִימָה" וְתִלְדוֹתֵם נִזְבֹּר הַעֲגֵלָה
רֹאשׁוֹנָה שְׂהִיא מִרְם וְהֵעֵן רֹכֵז לֵאחֹר וְהֵאֵל רֹמֵן
לְקִשְׁתָּה, כִּי נִמְצְאוּ כְּעִנְיָנֵהֶם דְּבָרִים אִשֶּׁר יִתְרַם
לְהַכְתֵּת הַבְּחֻמּוֹת הָאֵלֶּה, וְלֹחֵז אִמֶּר בְּהֵן מִשְׁלֹשֶׁת
וְמוֹשֵׁלֶּת, וְהִיא הוּם מִשְׁלֵם מִמֶּם, כֹּאֵילוֹ אִמֶּר הוּם
שְׂהֻא מִאוֹתוֹ שִׁילֹשׁ וְהֵאֵל שְׂהֻא מִאוֹתוֹ שִׁילֹשׁ וְכֵן
כְּעֵגֶלָה, וְלִפִּי שִׁשְׁלֹשֶׁת הִיוּ עֲתִידִים לְמוֹת בְּמִדְבָּר
וְשִׁלָּא יִבְנֹסוּ לְאֶרֶץ, לֹכֵן אִמֶּר שִׁבְחָה אוֹתָם בְּתוֹךְ,
שִׁיר הַעֵיִם עַל הַעֲבִירִם, שְׂהֻא מִסְּלֵךְ לְמִלְכָּךְ הַמּוֹת
הַמְסַל עַל כֵּן הִי, וְאִמְנֵם תִּתֹּר וְהַחֲלֵל שְׂהֵם רֹמֵן
לִיתְשַׁע בֵּן בָּל וְאַלְעֹזֶר הַכְּתוּן שִׁיבֹאוּ וִיבְנֹסוּ לְאֶרֶץ,
אֶחָד בְּתוֹךְ מִנְהֵי הָעַם וְשׁוֹמֵר וְמוֹשֵׁל וְאֶחָד בְּהֵן לֵאל
עֵלִיךְ, וְלֹכֵן לֹא בְּתָר אוֹתָם וְלֹא הִמִּיתָם; וְיִשֶּׁב אוֹתָם
אֲבִירִם וְשׁוֹמְרֵיהֶם כְּאִדָּר כְּעֹשֵׁר שְׂמִים, וְיִמִּד כִּשְׂרָאָה
זֹאת אִבְרָהִם נִבְחַל כֵּן הָמִרְאָה עֲרֵם מִתְבֹּרֵד וּמִשְׁכָּה
כֵּן הִיוּ, מִתְּמָה אֵלֶּה? וְהִיא לַעֲת עֲתִיד כְּבֹאָה הַשְּׁמֵשׁ
קִרְבֵּן לְלִילָה וְתִדְרַסְהָ נִפְלָה עַל אֲבִירִם וְרֹאָה חֲשֵׁבָה
גְּדוּלָה נִפְשֶׁת עֲלֵיוֹ כֹּאֵילוֹ לִבּוֹ אִמֶּר אֵלֵיוּ שַׁעַת רַעָה
הִיא וְגִרָד בֹּאָה עֲלֵיוֹ, וְזֹאת הִנֵּיחַת עֲלֵיוֹ בְּנִבְחָתָהּ הַיְדִיעָה
לִי מִתְּמָה וְעַל מִתְּמָה וְתִתְרֵן הַחֲשֵׁבָה בְּכִלְלוֹת, אִבְרָם
יִדַּע תִּתֵּר בֵּן חֵן יִיתֵר וְזִיעַר נֶגֶד, וְלִ"ל הַחֲשֵׁבָה וְהִמָּסִי
אִשֶּׁר רִאִיתָ הוּא רִמֵּן עַל גִּלּוֹת קֶשֶׁה שִׁנְנוֹר עַל זִיעַר,
וְכֹזֵה לֵלָה לִי וְזֶמֶן יִירוּשָׁה הָאֶרֶץ שְׂתִיחִית אֲחֵר שְׂעִבֹד
גִּלּוֹת אֲרֵבֶּעַ מֵאוֹת שָׁנָה, וְשִׁימוֹתֵהּ אֲהֻבּוֹת אוֹ מִנְהֵינִים
וְדוֹר בְּרֵעֵי יִשְׁבּוּ בָּהֶן, וְכֹזֵה וְתִתֹּר הַסְּפֻקוֹת וְהַשְׁאֵלֹת
י' ה' ת' אִשֶּׁר יַעֲרִיחִי בְּנִבְחִיבִים.

אסנעם בסבת הנלות חשבתו דרכי ואשיבה רגלי
אל כל אחד משלש דרכי ה' אשר צדיקים ילכו בהם.
הדרך הראשון הוא שבא הנלות על צד העונש.
לפי שבני יעקב המאו תמאח נדלה בשנאתם את
יוסף אחיהם שנאת תנעם, וביתו שחשליכוהו כבור
וספר אותו למצרים. תנעם חזת שראובן לא היה
בסביבה, היה שונא אותו ותנע עצה רעה להשליכו
כבור. ובאמת נחשב להם הדבר לעון פלילי. והם
עצמם הורו בחסאם באמרם אבל אשמים אנחנו על
אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא
שמענו על כן באת אלינו הצרה הזאת. ולפי שהם
תמאו היה מסורת הדין שיקבלו עונשם. ולפי שבמצרים
המאו היה ראוי שישם ילעו ויענשו הם ובניהם חורעם
במו שללת יוסף ובניו חורעו שמה בסבתם. ולפי
שהשליכו אותו אל הבור היה עונשם מרת פיעה
שכל הכן הילול האורח השליכוהו. ולפי שהם ביריהם
סבבו ירידת יוסף למצרים ובשאר שסת הוא ובניו
חורעו ויהיה ל'ב ראי ששל ירו' נשאר עונשם וירדו הם
לנלות מצרים עם זרעם. ולפי שהם עשו המעשה

ולא קיום חזוק הברית על הידישה, היא תחשוב שהשיבו השי"ת שתדעו שילה את ורעו ארבע מאות שנה ודור הרביעי ישובו בה. ואם היתה השאלה התיא על חזוק וברית לא היה מקום לתשובה כזו, אבל מאשר שאל על זמן הידישה באה לו עליה תחשוב, תם ערבים האלה תפתרנה שלש השאלות הראשונות אשר העירוני בכתובים. האומנם מראה תבואות ועופות שבאו על זה היה מיוחס לענין תחשוב, לפי שכן בו השי"ת שתי כוננות, אחת שהיו הענלה והעו והאיל משל ורמז לשלש האבות, ושתי היות אברהם יצחק ועקב המסילים בשלש אלה לפי שרוב התבואות המתורות הטובות והביתיות הן מאלה, ולחיותם שרש הררי נמשלו לאבות שיצא מהם ועד רב והמנים עצומים, וראוי היה להמסל אברהם ענלה בקר כמו שנאמר בו ואל חבקר לפי אברהם, ויקח בו בקר וגו', ויצחק נמשל באיל לפי שנקר במקום כמ"ש ויקח את האיל ויעלנו לעלה תחת בנו, והעו נמשל לעקב לפי שהלך לננוב את ברכות אביו כשעירות יורו מערות נדי עימ, כי בן אסרה לו אמו וקח לו משם שני נדיי עימ, ואין להפליא שלא נזכר על הסרר כי האיל שרמז ליעקב לא נזכר בהנהיגה, כי לפעמים המצא העל בכתוב שלא נזכר האבות בסדר, כמ"ש חברתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אכזר והארץ אכזר, הרי לך זכרם בחלוף תולדותם, והנביא אמר כי אברהם לא ידענו ישראל כי יבירו, שפסד ישראל לאברהם ולא זכר יצחק, וכן נזכר כאן יעקב כי אברהם ויצחק, והיות הענלה והעו והאיל רומזים אל האבות אמר בהם משולש ומשולש, לא לחיותם בן שלש שנים או שלש מכל סין מהם כמו שהשיבו המפרשים ב"א לחיותם משוכחים מאותו שלש משורשי היותם המשלשים קדשה, ובזה אז תלדע לאברהם שירשת הארץ לא תהיה בימי הענלה ולא בימי האיל ולא בימי העו, כי כולם ימותו ולא חבו בה, והוא ענין ויבחר אותם בתוך, תהו שיקע עוד תור ותולד והוא רמז לשני מהגנים אתרים שיבאו אתרי האבות זה אתר זה, ואת משה ורבי יוחנן ע"כ נק' ע"ה תעלים אמר וחס הצפור לא בהר, ר"ל שאברהם לא הרג אותם ולא בתרם כי נשארו חיים, לרמז שהסתח יירשו את הארץ, כי הנה משה התחיל בירושחת בלחמת סיחון ועוג, וירושע השלים הידישה והכבוש, ולכן אמר ירד העימ על הגנים שחם הענלה והעו והאיל, שבאו העופות ואכלום, רמז למיתותם, אבל על תור ואיל נאמר וישב אותם אברהם, ולא נאמר זה על העימ ב"א על התור והתול, שאברהם בחר התבואות ואכלום עוף השמים ואת הצפור שהתאשם כולל לאמר ותלל לא חמית ולא בחר אותם, אלא מפרהם בחרה חיים על פני תשרה, חסד למשת וירושע הנמשלים בהם כי המה יעברו אחרות ימים כעצור לעוף והמסר

הצאן, והקב"ה השלים את יוסף על עובדי הצאן, ובאשר נרצה עונם צוה עליהם מצות הפסח הבא מן הצאן, וא"כ צאן הסאון ובעובדי צאן לקו ונצאן נתבשרו. ואין להתפלל כי הש"ת יצד העונש קודם החטא כי זה היה להודיע לאברהם וזמן ירושת הארץ אשר בקש ולסח יתעבכו בניו בירושלת. ולכן אמר לו במגלה סוד מה שיחיה באחרית הימים: ידוע תדע כי נר יהיה ותרע ונר, ובפרשת כי תוליד בנים, ובפרשת והיה כי יבוא עליך, ובפרשת הנך שוכב עם אבותיך, ובמה אחרות. יעד ה' בחטא בעונש העתיד לבוא לאלפים מן השנים, ורש"י ז"ל כתב כזה בפרשת משפטים בפסוק הנה אנכי שולח מלאך לפניך, ה"ל: כאן נתבשרו שעתידין לחטוא ושיכניה אומרת להם כי לא אעלה בקרבך ונר, ובמו ששם בישר אותם בעונש מבלי שיבאר חטאם כך בבאן הודיע עונשם שיחייבו מחמת חטאם ואשר בשביל זה התעבדו ירושת את הארץ ולא יבאר החטא. אמנם ענין הארבע מאות שנה הארץ שיפורש על דרך סיבול עניני נרות ועבודות ועני, ששלוש החלונות הללו נזכרו בכתוב והיו בוסנים מתחלפים, כי באמרו ידוע תדע כי נר יהיה ותרע בארץ לא להם נלה לו יסל תחיה ירושת הארץ בימי בני יצחק ולא בימי בני עקב, כי הם יהיו נרים שמה תחת אדונים קשים חתו שאמר בארץ לא להם, ואמר עוד ועבדום, בלומר עוד יבא זמן שיחיו מזרעך לא לבד נרים אלא עבדים, והיה זה בימי השבטים שנשתעבדו במצרים בסכת חטאם כמו שכתבתי. ואמר עוד וענו אותם ר"ל גם יבא זמן אחר שמלכד הנרות והעבודות יהיו עוד בעניי גדול, והיה זה אחר שחטבו השבטים משולדח מרים בקבלתם ז"ל, וכל זה היינו הנרות חסן העבודות חסן העניי יעלו בלם לארבע מאות שנה. אמנם מה שאמר וגם את הנר אשר יעבודו אותו הן אנכי ענינו שזמן הנרות ששכלו בו יצחק ויעקב לא יהיה על האומות עונש ע"ז, לפי שכך יצאה הנורה מאות ית', אבל העבודות אשר ישתעבדו בהם המצריים עבדו במצרים נסמרים והעניי אשר יענו אותם במכת אכזר, ע"ז ישפוט ה' וירון דינו. והסתכל באסור, ונס' את הנר שכולל גם את זרע אברהם, ור"ל כמו שאמרה ה' את השבטים על אשר עשו מעשה עבדות ליסוף, כבה אחיה הן את הנר אשר יעבודו בהם, שארין את המצריים על אשר שעבדו את ישראל וענו אותם. והיה זה לפי שהש"ת לא נזר על השבטים ב"א הנרות בארץ לא להם, והמצריים ברשעתם אף כי באו השבטים כצל קורחם באוהבים בבטחון ושלות נתפכו להם לאויבים, ובקשר ובסעל ובמטר בנזר בהם וענו אותם, ולכן יצאה דינם שבעד העבודות יפורעו שכר עוונתם, חתו שיהיו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, ועל העניי יתענו במכות באחרות ובמפתים. ואין הכוונה שמיד אחרי הארבע מאות שנה יצאו ברכוש גדול, כי אם שאח"כ יהיו ראויים

המנונה הזה בחיותם בצאן ובלכת יוסף לראות את שלום הצאן, היה מחשפם האלהי של ידי הצאן יבוא למצרים כמו שנאמר כי אין מרעה לצאן ונר. ידעו וביען שחיה יוסף הוטא נ"ב בנאותו על אחיו ובחביאו את דבתם רעה אל אביהם, וכן חטא אבינו חזק יעקב בצד מה בשלוח מדנים בין אחים בעשותו ליסוף כתנת פסים ובאהבתו אותו מכל אחיו שבח חסיל קנאה ביניהם, לכן נענשו יעקב ויוסף נ"ב בגלות. אבל מאשר היה חטאם בקלות ולא בכונה רעה הלילה, ולחיותם מן הנעלבים ואינם עולבים, וכו שלא נקברו במצרים, כי יעקב העלו אותו בניו אל מערת המבטלה. ונאמר ויקח משה את עצמות יוסף עמו ויקברו אותם בשכם, ובמאמרם ז"ל משבם יצא ולשבם חור, אבל שאר השבטים נקברו במצרים כי נדחו על הגלות בחייתם ובמותם לא נפרדו ממנו. ואע"פ שחז"ל דרשו על והעליהם את עצמותי מה אהבם שאף עצמות שאר השבטים העלו עמם, הוא דרך דרש, ופסח הכתוב לא יסבלו, שנאמר ויקח משה את עצמות יוסף עמו כי השבע השביעי ונר, ובסוף ספר יהושע כתב' ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם, ואם היו מצלים עצמות שאר השבטים לא היה הכתוב שוחק מלחזכרים, אבל האמת הוא שיעקב ירד מצרים בעבור יוסף בנו ולזה אמר לו הש"ת לא תירא מרדה מצרימה אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה, ולא נזכר שיעלו אחר מבניו ב"א יעקב בלבד, לפי שהוא היה נקי מאותו עון, ובניו נדחו בעתם. אמנם בנימין נענש לחיותו נספל עם אחיו ולא בענו, כמו שאמרו שמת בעסיו של נחש, ר"ל שלא נענש בשביל חטאו ב"א בעת אהיהם לפי שהיה כתובם, כי העולם נדון אחרי רובו, ועל כיוצא בזה אמרו משנתנה רשות למשה'ת לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע, ובחיות שהשבטים הוגלו מצרים בעונם הנה בנייהם אשר קמו אחריהם חרעם נשארו באותו גלות, ובמאמר הנביא אבותינו חטאו ואינם אונתנו עונותיהם סבלנו, ולכן כתב הרלב"ן בענין גלותנו זה שאנשי בית ראשון נענשו בעצם כפי המאמם ובניהם חרעם נענשו במקרה לפי שגלדו בענש האבות ונסבעו בו עד תום זמן הנורה או עד שיזכו להנאל מפני זכותם, והסתכל שלפי שחיו העונשים אלהיים על בנים ועל בני בנים על שלשים ועל רבעים, לכן נאמר בגלות הזה ודור רבעי ישוכו הנה בלומר שחרדו הרביעי מחנולים ישובו לירש הארץ, ולפ"ז חסכה הזאת לגלות מצרים יותר אמתית ומתשבת מכל מה ששערו הראשונים.

ולחיות מעשיו של הקב"ה מדה כנגד מדה, חטא השבטים בחיותם עם הצאן, ובאשר הלך יוסף לראות את שלום הצאן מכרו אותו אחיו ועובדי הצאן, וכדי לרמות אביהם שהמו שעיר עזים מן